

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа редовна сесия).

XV заседание, срѣда, 6 ноемврий 1902 г.

(Отворено въ 3 ч. слѣдъ пладнѣ подѣ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. А. Франгя).

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете поимения списъкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь И. Еневъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: С. Арсениевъ, Н. Габровски, В. Димчевъ, К. Досевъ, Г. Згуревъ, А. Каназирски, Н. Лефтеровъ, Х. Мановъ, Т. Михайловъ, Г. Пасаровъ, С. Пиралковъ, С. Савовъ, Ц. Таслаковъ, Т. Теодоровъ, Н. Христовъ, Н. Цановъ, П. Чаушовъ, Н. Шивачевъ и П. Шоповъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 188 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 19 души. Има законното число народни прѣдставители — засѣданието се продължава.

Прѣдседателството има честь да направи слѣдующитѣ съобщения на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Първо. Разрѣшенъ е отпускъ на г. Михаила Такевъ, Пещерски народенъ прѣдставитель, за 6 дена, начиная отъ 7 того.

Второ. Внесено е едно прѣдложение отъ Варненския народенъ прѣдставитель, г. Венедиктъ Поповъ, за прибавление втора забѣлѣжка къмъ чл. 158 отъ закона за народното просвѣщение.

Постъпили сѣ отъ Министерството на Финанситѣ: 1) бюджетопроектитѣ за разходитѣ по Върховното Правителство и по Министерството на Външнитѣ Работи и на Изповѣданията и 2) прѣдложение за унищожение останалитѣ неоптирани облигации отъ 6%-овия държавенъ ипотекаренъ заемъ отъ 1892 г. на сума 1.135.000 л.

Послѣ, има една интерпелация отъ Ямболския народенъ прѣдставитель г. Владимиръ Димитровъ, която ще се прочете отъ г. секретаря.

Секретарь И. Еневъ: (Чете.)

„До Господина Министра на Вътрѣшнитѣ Работи.

Интерпелация

отъ Ямболския народенъ прѣдставитель В. Димитровъ.

На основание чл. 107 отъ конституцията честь имамъ да отправя слѣдующата интерпелация, на която моля да ми се отговори въ законния срокъ, съгласно чл. 64 отъ правилника за вътрѣшния редъ на Народното Събрание.

1. На 6 августъ т. г. по случай градскитѣ общински избори въ гр. Ямболъ работническата социалъ-демократическа организация въ тоя градъ свика гражданитѣ на митингъ на площадъ „Кобургъ-шадраванъ“, за да обсъди положението на Ямболската община и да посочи какви мѣрки трѣбва да се взематъ, за да се тури край на финансовия батакъ, въ който е изпаднала общината. Инициаторитѣ на митинга съобщили прѣдварително на Ямболскитѣ полицейски власти за часа, деня и мѣстото на митинга. Обаче въ деня на митинга, когато гражданитѣ се събрали на горѣказания площадъ и тъмо когато щѣтъ да се открие митингътъ, Ямболската полиция, начело съ полицейския приставъ Хубеновъ и секретаря на околийското управление, нападнала е събраното множество граждани съ извадени шапки, наранила е нѣколкомина отъ събравшитѣ се граждани и по такъвъ варварски начинъ е осуетила митинга. Независимо отъ това полицията, за да прикрие своитѣ си беззакония, арестувала е нѣкои отъ гражданитѣ, съ явно намѣрение да сплаши избирателитѣ и да имъ попрѣчи да взематъ участие въ общинскитѣ избори на 11-й сѣщия мѣсець.

2. На същия площадъ същитѣ полицейски власти сж допуснали на Ямболскитѣ граждани да държатъ митингъ по Фирмилиановия въпросъ. Обаче на 6 августъ, на митинга, свиканъ отъ работническата социалъ-демократическа организация въ Ямболъ на същия площадъ и по такъвъ жизненъ въпросъ за града, като положението на общината, полицейскитѣ власти, безъ да прѣдупрѣдятъ инициаторитѣ на митинга, че може или не може да се държи митингъ на площада „Кобургъ-шадраванъ“, нападатъ варварски на събранитѣ граждани и прѣскаятъ митинга.

3. Знае ли г. Министерътъ на Вътрѣшнитѣ Работи горѣизложенитѣ факти и, ако знае, какви мѣрки е взелъ, за да накаже авторитѣ на горѣизложенитѣ беззакония?

4. Мисли ли той, че подвѣдомственитѣ му полицейски власти сж длъжни да почитатъ конституцията и правдинитѣ, които тя дава на гражданитѣ, и да тури край на тѣзи полицейски произволи и беззакония?

На 12 октомврий т. г. въ качеството ми Ямболски народенъ прѣдставителъ отидохъ да обиколя селата на Ямболската околия, за да дамъ отчетъ на избирателитѣ си за дѣятелността ми въ извънредната сесия на XII-то Обикновено Народно Сѣбрание. Въ с. Атлий (Борисово) полицейскиятъ стражаръ, носящъ № 19, по име Георги Атанасовъ, отъ Ямболското околийско управление, когато се опитахъ да свикамъ селянитѣ отъ казаното село въ самата кръчма, се яви и въ присѣствието на събравшитѣ се и на Ямболскитѣ граждани: Атанасъ Добревъ, Антонъ Радевъ и Георги Кара-Ивановъ, като ме нагуби, заяви ми, че ми забранява да дамъ отчетъ на избирателитѣ си и че, ако си позволя да сторя това, щѣлъ да ми състави актъ. По тоя начинъ той заедно съ селския писаръ Иванъ Петровъ, като сплашиха селянитѣ, въпрѣки моитѣ протести, осуетиха събранието и ми отнеха възможността да дамъ отчета си. Знае ли г. Министерътъ на Вътрѣшнитѣ Работи, че подвѣдомственитѣ му полицейски органи забраняватъ на народнитѣ прѣдставители да даватъ отчетъ на избирателитѣ си, и, ако знае, какви мѣрки смѣта да вземе противъ горѣказания стражаръ при Ямболското околийско управление?

Моля да ми се отговори.

София, 6 ноемврий 1902 г.

Ямболски народенъ прѣдставителъ:

В. Димитровъ.

Министеръ А. Людскановъ: Да се тури на дневенъ редъ. Ще отговоря въ срока.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Съгласно чл. 62 отъ правилника, ще се опрѣдѣли день за отговоръ на интерпелацията, направена отъ почитаемия прѣдставителъ г. Димитровъ.

В. Димитровъ: Съгласно чл. 64, въ 10-дневенъ срокъ трѣбва да се отговори.

Министеръ А. Людскановъ: Ще събере свѣдѣния, г-нъ Димитровъ.

В. Димитровъ: Съберѣте.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Министерътъ на Финанситѣ има думата, за да отговори на едно питане направено нему отъ г. Драгиева.

Министеръ М. Сарафовъ: Г-нъ Драгиевъ вчера ме пита за едно пасбище на с. Мечка, истина ли е, че прѣзъ 1897 г. Народното Сѣбрание е рѣшило да се даде туй пасбище на с. Мечка по 12 л. декаретъ. Селото Мечка намѣрило, че е скъпа земята, и се оплакало въ Народното Сѣбрание. Въ туй врѣме слѣдующото Народно Сѣбрание е рѣшило една частъ отъ туй пасбище да се даде на с. Асѣново по 10 л. и онуй, което е на с. Мечка, да се даде по 8 л. Селото Мечка се е противило и не давало частта опрѣдѣлена за с. Асѣново, продължавало плащането и до м. февруарий текущата година с. Мечка не е платило още. Прѣзъ м. юлий ми е обадено, че селянитѣ на с. Мечка сж склонили да имъ се даде пасбището и разпоредено било да имъ се прѣдаде. Дали е прѣдъдено, положително не мога да кажа. Но снощи телеграфирахъ да се направи каквото трѣбва, за да се прѣдаде земята на с. Мечка, а дугата частъ на с. Асѣново.

Д. Драгиевъ: Доволенъ съмъ.

И. Гешовъ: Г-да народни прѣдставители! Въ най-последното издание на статистическата дирекция тукъ на края чета: „Прѣдъ видъ на това, че резултатитѣ отъ прѣбройването на 31 декемврий 1900 г. по окрѣзи се забави и ще се забави още за неопрѣдѣлено врѣме по съвършено независими отъ дирекцията на статистиката причини, то съобщава се на интересующитѣ се, че тия резултати, готови въ ръкописъ, сж на разположението имъ въ всѣко служебно врѣме въ библиотеката на дирекцията“. Прѣдъ видъ на голѣмата, на капиталната важностъ отъ обнародването на тия резултати, мисля, г-да народни прѣдставители, че ще ми позволите да отправя едно питане къмъ г. Министра на Търговията и Земледѣлието: кои сж тия независими отъ дирекцията на статистиката причини, по които тия важни резултати не могатъ да се обнародватъ и какви мѣрки мисли той да вземе, за да се обнародватъ?

Министеръ П. Абрашевъ: За отпечатването на тия статистически свѣдѣния дирекцията на статистиката се обърна къмъ мене съ ходатайство да увелича персонала въ Държавната печатница, персоналъ, който и безъ това струва много скъпо на държавата, персоналъ, който и безъ това е увеличенъ, за да могатъ колко-годѣ на врѣме да се отпечататъ дневницитѣ на Народното Сѣбрание. Азъ отказахъ туй увеличение по бюджетни причини.

Вследствие увеличението персонала въ Държавната печатница, г-да прѣдставители, за редовното отпечатване на дневниците на миналата и по-прѣдидна извънредни сесии, прѣвишението на прѣдвидения въ бюджета кредитъ е достигнало до 30.000 л. Азъ не намѣрихъ у себе си нито куражъ, нито пъкъ намѣрихъ това за умѣстно да увеличи този персоналъ на Държавната печатница още, може би, съ толковъ други служащи и по този начинъ да вкарамъ държавата въ едни разноси, ако не на 30.000 л., то въ всѣки случай 25.000 л. Тѣзи сж причинитѣ, по които статистическитѣ свѣдѣния по прѣброяването не сж напечатани. Мисля, обаче, че отъ нова година ще могатъ да се направятъ нѣкои измѣнения въ персонала на Държавната печатница по начинъ, щото да могатъ тѣзи свѣдѣния да бждатъ отпечатани.

И. Гешовъ: За идущата година.

Д. Колевъ: Имамъ да отправя едно питане къмъ г. Министра на Внѣшнитѣ Работи. Прѣзъ миналата извънредна сесия азъ бѣхъ отправилъ едно запитване по поводъ извѣстни суми събрани въ Поповската околия за желѣзни каси на нѣколко общини. Г-нъ министърътъ, когато отговаряше на това ми запитване на 27 май, между другото, каза, че той, слѣдъ като издирилъ сумитѣ въ Русенската постоянна комисия, е направилъ разпореждане до общинскитѣ кметове да ги попитатъ, които желаятъ да имъ се доставятъ каситѣ, ще имъ се доставятъ, а които не желаятъ, нѣма да имъ се доставятъ, а да имъ се възвърнатъ сумитѣ. Обаче и доднесъ никакво разпореждане не е постѣпило до общинскитѣ управления въ Поповската околия. Ето петъ години се минаха, нито сумитѣ се повърнаха, нито желѣзни каси се доставиха. Затова желая да ми отговори г. министърътъ, какво ще направи съ тѣзи суми.

Министъръ А. Людскановъ: Утрѣ ще Ви отговоря, като направа справка.

Г. Кирковъ: Г-да народни прѣдставители! Ще ми позволите да направя едно питане къмъ г. Министра-Прѣдседателя, защото липсва единъ отъ членоветѣ на правителството, именно г. Военниятъ Министъръ. Собствено, моегo даже не е питане, а едно малко оплакване. За да избѣгнемъ случаитѣ на дълги интерпелации, азъ намѣрихъ за добръ миналия пътъ да направя едно питане само до г. Военния Министъръ, именно за единъ скандалъ, който заслужава да бѣде прѣдметъ на една интерпелация. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Въ Хасково ли?) Не, въ едно село на Харманлийска околия. Тогава г. Военниятъ Министъръ бѣ тукъ, обаче досега не се яви да обясни този въпросъ и, въобще, да отговори. Изобщо забѣлѣжвамъ, че г. Министърътъ на Войната манкира по тѣзи въпроси и ще ни накара да обѣрнемъ нашитѣ питання на запитвания и, може би, Народното Сѣ-

брание ще изгуби много врѣме. Затова азъ бихъ помолилъ г. Министъръ-Прѣдседателя, най-сетнѣ, да напомни на г. Военния Министъръ да отговори на врѣме, съгласно правилника, а ако не може да направи това, тогава Вие вмѣсто него отговорѣте.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ако се не лъжа, г-нъ Кирковъ, това питане бѣше отправено до моя колега въ края на миналата сесия.

Г. Кирковъ: Не, не, сега, прѣди нѣколко дена.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нъ Военниятъ Министъръ ще бѣде днесъ тукъ; азъ ще му съобща и вѣрвамъ, че ще Ви отговори.

Т. Влайковъ: Прѣди 15 дена отправихъ едно запитване къмъ г. Министра на Финанситѣ, но мина се опрѣдѣлениятъ въ правилника 10-дневенъ срокъ и доднесъ не ми се отговори. Затова моля г. министра да каже, кога мисли да ми отговори, защото въпросътъ е доста важенъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Азъ съмъ готовъ да отговоря на Вашето запитване, само трѣбва да се свърши дневниятъ редъ по отговора на тронното слово и да се гуди на дневенъ редъ.

Я. Забуновъ: Къмъ г. Министра на Обществения Сгради имамъ да направя едно питане. Отъ скоро врѣме съществува въ с. Долни-джбникъ желѣзнопътна станция. Селянитѣ отъ това село и нѣколко околни села постоянно на тази станция си носѣха всичкитѣ храни. Прѣзъ м. септемврий сж изнесли 70 вагона. Сега, обаче, не имъ се даватъ никакви товарни вагони, когато въ Плевенската гара има въ достатъчно число вагони. Ще разбере г. министърътъ, че сдѣлките сж направени въ Долни-джбникъ, а сега сж принудени хората да отиватъ въ Плевенъ и послѣ да се връщатъ обратно за Сомовитѣ или за София. Моля г. Министра на Обществения Сгради да ми отговори, знае ли това или, ако не знае, какво мисли да направи?

Министъръ Д. Ю. Поповъ: Не ми е още извѣстно това, както твърдѣ естествено се разбира, за което ме запитва г. Забуновъ. Азъ ще направя нужната справка и, ако има несправедливостъ за товарителитѣ на гарата при Долни-джбникъ, ще оправя това нѣщо и ще му отговоря.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Ще пристѣпимъ къмъ дневния редъ. На първо мѣсто прѣдстои да се избере подпрѣдседателъ на Народното Сѣбрание на мѣстото на г. Димитра Поповъ, сега министъръ на Обществения Сгради.

Съгласно чл. 3 отъ правилника, какъто ви е извѣстно, г-да прѣдставители, избираването става съ тайно гласоподаване.

Най-напрѣдъ ще изберемъ двама прѣброители. Прѣдседателството прѣдлага за прѣброители г. Кир-

ковъ и г. Д. Вълчевъ. (Прнематъ се. — Д. Цанковъ: Трима прѣброители трѣбватъ.) Тогава прѣдседателството прѣдлага и г. Симидова. (Прнема се.)

Г-нъ секретарьтъ ще чете имената на г. г. народнитѣ прѣдставители и всѣки единъ ще отива да пуца бюлетина.

Секретарь И. Еневъ: (Чете списъка и г. г. прѣдставителитѣ единъ по единъ дохождатъ и гласоподаватъ.)

М. Абаджиевъ, Н. Абаджиевъ, П. Абрашевъ, И. АриAUDOVъ, А. Арсениевъ, С. Арсениевъ (отсѣтствува), Н. Бадински, Х. Бакаловъ, Т. Балабановъ, М. Балтовъ, Н. Беневъ, Д. Благоевъ, А. Блажевъ, И. Бобековъ, С. С. Бобчевъ, М. Божковъ, Х. Боневъ, Т. Бурмовъ, С. Бурмовъ, А. Буровъ, П. Бъчваровъ (отсѣтствува), Г. Бѣловъ, Г. Василевъ, И. Василевъ, Кара Хр. Василевъ, И. Веселиновъ, Т. Влайковъ, И. Воденчаровъ, Д. Вълчевъ, Х. Върбековъ, П. Вжжаровъ, Н. Габровски (отсѣтствува), А. Геневъ, И. Георговъ, И. Георгиевъ, М. Георгиевъ, И. Гешовъ, Н. Гимиджийски, К. Господиновъ, А. Груевъ, И. Гърковъ, Н. Дечевъ, К. Диловски, В. Димчевъ (отсѣтствува), В. Димитровъ, Д-ръ Г. Гаговъ, Д-ръ Н. Генадиевъ (отсѣтствува), Д-ръ П. Гудевъ, Д-ръ С. Даневъ, Д-ръ К. Икономовъ, Д-ръ К. Милановъ, Д-ръ Д. Милковъ, Д-ръ С. Мирковъ, Д-ръ Д. Молловъ, Д-ръ П. Ношковъ, Д-ръ А. Радевъ, Д-ръ А. Ходжевъ (въздържа се), К. Досевъ (отсѣтствува), М. Доспадски, Д. Драгиевъ, П. Драгулевъ, Л. Дуковъ, Д. Диковъ, И. Еневъ, Я. Забуновъ, Г. Згуревъ (отсѣтствува), П. Златаровъ, Д. Зографски, М. Игнатовъ, Д. Икономидистъ, С. Ицковъ, П. Калинковъ, К. Калчовъ, С. Калчовъ, Х. Камбуровъ, А. Каназирски (отсѣтствува), М. Каравасилевъ, П. Каравеловъ, Д. Карамановъ, А. Каранешевъ, И. Карастолновъ, К. Кафеджийски, О. Кечели, Г. Кирковъ, В. Кобуровъ, П. Ковачевъ (отсѣтствува), Д. Колевъ, Ан. Коновъ, Ат. Коновъ, Г. Константиновъ Палата, Н. Константиновъ, В. Кръстевъ (отсѣтствува), Г. Кутинчевъ, Г. Кърджиевъ, Н. Лазаровъ, С. Лафчиевъ, Н. Лефтеровъ (отсѣтствува), А. Людскановъ, М. Маджаровъ, К. Малевъ, Х. Мановъ (отсѣтствува), Д. Манчовъ, Д. Марковъ, Н. Марковъ, П. Марковъ, Скендеръ Бей Махмудовъ, М. Месудовъ, М. Милевъ, В. Минчовъ, К. Мирски, С. Митовъ, Т. Михайловъ (отсѣтствува), Х. Бей Муштафа Бейовъ, Н. Мушановъ, В. Наковъ, Е. Начевъ, Н. Начовъ, Т. Начовъ, С. Недевъ, Х. Неджибъ Бей, И. Нейчовъ, Т. Орловъ, М. Павловъ, П. Пановъ, Г. Пасаровъ (отсѣтствува), Г. Пеневъ, Д. Петковъ, И. Петровъ, П. Петринъ, И. Пецовъ, П. Пешевъ, С. Пипевъ, С. Пиралковъ (отсѣтствува), В. Поповъ (отсѣтствува), Вен. Поповъ, Д. К. Поповъ, И. Поповъ, Н. Поповъ, И. Пъневски, Н. Рашеевъ, Ст. Савовъ (отсѣтствува), Н. Савчевъ, Я. Сакжзовъ, О. Бей Сали Бейовъ, А. Самоковлийски, М. Сарафовъ, Ф. Симидовъ, С. Славовъ, А. Славчовъ, И. Соколовъ, В. Стаменевъ, А. Станчовъ, В. Статковъ, М. Стояновъ, Т. Стояновъ, А. Страшимировъ (отсѣтствува), М. Такевъ, Ц. Таслаковъ (отсѣтствува), П. Тенчевъ, Т. Теодоровъ (отсѣтствува), Ю. Теодоровъ, П. Тодоровъ, Х. Тодоровъ, Д. Тоневъ, Х. Тоневъ, Д. Топчевъ (отсѣтствува), Г. Трифоновъ, И. Тянковски, Н. Узуневъ, А. Урумовъ, Т. Фератовъ, Г. Филиповъ, Д. Филовъ, А. Франга, Е. Хасановъ, В. Христовъ, Д. Христовъ, Н. Христовъ (отсѣтствува), М. Хюсенновъ, Д. Цанковъ, Н. Цановъ (отсѣтствува), П. Чаушовъ (отсѣтствува), Н. Шивачевъ (отсѣтствува), Т. Шиневъ, П. Шоновъ (отсѣтствува), Ю. Юсуфовъ, Д. Яблански, В. Якововъ.

Прѣдседателствующъ А. Франга: 159 сѣд гласоподавали, 1 се е въздържалъ и 28, значи, отсѣтствуватъ. Г-да прѣброителитъ ще прѣброятъ по-напрѣдъ бюлетинитѣ и послѣ ще ги прочетатъ.

Прѣдседателствующъ А. Франга: 159 сѣд гласоподавали, 1 се е въздържалъ и 28, значи, отсѣтствуватъ. Г-да прѣброителитъ ще прѣброятъ по-напрѣдъ бюлетинитѣ и послѣ ще ги прочетатъ.

Прѣброитель Г. Кирковъ: Бюлетини се намѣриха 160.

Прѣдседателствующъ А. Франга: Трѣбва при прѣброиането да е станало грѣшка.

Прѣброитель Г. Кирковъ: (Прочита бюлетинитѣ.)

Прѣдседателствующъ А. Франга: Отъ прѣброиането на гласовѣтъ има слѣдующиятъ резултатъ: г. Д-ръ Андрей Ходжевъ е получилъ 103 гласа, бѣли бюлетини има 30, 21 съ разни имена, отъ които 11 за г. Д. Манчовъ, и 8 съ оскърбително съдържание, които не се прочетоха.

Г-нъ Д-ръ Андрей Ходжевъ има болшинството, той е избранъ за подпрѣдседателъ на Народното Сѣбрание на мѣстото на г. Димитра Поповъ. (Ржкоплескание отъ дѣсницата.) Моля г. Д-ръ Ходжева да земе мѣстото си.

Д-ръ А. Ходжевъ: (Отъ подпрѣдседателското мѣсто.) Г-да народни прѣдставители! Дълбоко трогнатъ отъ голѣмата честъ, която ми направихте, азъ ви изказвамъ моята най-сърдечна благодарностъ. За да се отплати за отличieto и за довѣрието, което ми изказахте, азъ ще се стараю всѣчески, колкото силитѣ ми допущатъ, когато ще ми се надне честита да ръководи вашитѣ разисквания, да наза свободата на словото и престижа на Народното Сѣбрание. (Ржкоплескание отъ дѣсницата.) Обаче, въ тая тежка и трудна задача, азъ разчитамъ на вашето съдѣйствиe. Повторно ви благодаря.

Прѣдседателствующъ А. Франга: На второ мѣсто отъ дневния редъ имаме продължение разискванията по отговора на трѣното слово.

Г-нъ Такевъ има думата. (Д. Петковъ: Понеже часътъ е 4, дайте малко отидиъ). Понеже г. г. прѣдставителитѣ искатъ отидиъ, давамъ 5 минути отидиъ.

(Слѣдъ отидиъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франга: (Звъни.) Засѣданието се продължава.

Г-нъ Михаилъ Такевъ има думата.

М. Такев: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! Снощи дойдохме до една важна точка въ отговора на тронното слово: ние се спрѣхме на външната политика на правителството на прогресивно-либералната партия и на първо мѣсто изтъгнахме мисълта, подкрѣпена съ цитати отъ декларацията на г. Първия Министъръ, направена въ миналата сесия на Народното Събрание, че по отношение на международнитѣ ни отношения, правителството не държи картитѣ си отворени; политика на хитрувания то гѣма да прави; то ще даде цѣлъ свѣтъ да знае къмъ какво се стреми българскиятъ народъ и какво той желае; слѣдователно, колкото що се касае до нашата външна политика, правителството на г. Данева не бѣде отгворено. Като изхождахъ отъ тази декларация на г. Първия Министъръ, азъ останахъ особено зачуденъ, когато не можахъ да чуя въ що се състои днесъ външната политика на българското правителство: дали ли е то да се почувствува прѣдъ европейския ареонагъ какво желае и къмъ какво се стреми българскиятъ народъ. Вѣрно е, г-да прѣдставители, че въ тронното слово има единъ пасажъ, колкото що се касае до нашитѣ международни отношения, така започнатъ: (Чете.) „Г-да народни прѣдставители, извѣстни ви сѫ усилията, които посрѣдъ сегашнитѣ мъчни обстоятелства правителството ми положи и полага, щото България да запази коректно поведение въ международно отношение.“ Правителството, като изхожда прѣдварително отъ една послка, за него извѣстна, за насъ съвършено неизвѣстна, казва: „извѣстни ви сѫ вамъ усилията, които прави правителството ми, за да запази коректно поведение въ международно отношение“. Питамъ се азъ: знаете ли вие, извѣстни ли сѫ вамъ кои сѫ ония усилия, за които говори тронното слово, или пъкъ казаха ли се вамъ отъ трибуната на г. Първия Министъръ кои сѫ тѣзи усилия, за които се говори въ тронното слово и които обуславятъ коректното поведение на българското правителство по отношение на международното ни положение? Азъ за мене си твърдя, че отъ тази трибуна се искава една неистина: намъ не сѫ извѣстни ония усилия, които е направило българското правителство. И вие не ще имате смѣлостта да подпишете единъ отговоръ на тронното слово, въ който да се казва: да, Ваше Царско Височество, намъ сѫ извѣстни усилията на българското правителство — защото, г-да прѣдставители, ще подпишете една неистина: нито вие знаете, нито ние знаемъ, нито намъ се казва, било въ тронното слово, било въ неговата декларация, кои сѫ тѣзи усилия, които е положило българското правителство. Ако е така, и рѣчь не може да става, че съответствующиятъ пасажъ въ отговора на тронното слово не може да бѣде подписанъ отъ насъ. Но, г-да прѣдставители, не е важно още това, защото въ тронното слово азъ ще имамъ случай да ви изтъкна редъ невѣрности, написани вътрѣ. За мене е важно да знамъ въ що сѫ се състояли, въ

що сѫ били принципитѣ на прогресивно-либералната партия, когато тя е била въ опозиция, и каква тя политика води, когато тя е дошла на министерскитѣ крѣсла. Слѣдователно, нашата задача ще бѣде, като изнесемъ тукъ, отъ тази трибуна, онѣзи начала отъ международната ни политика, които ни сѫ се проповѣждали, да ги сравнимъ съ днескашнитѣ дѣла и да кажемъ тогава: вие, г-да, устояхте на вашитѣ задължения прѣдъ българското общество, ние ви сваляме шапка; или да кажемъ: вие не устояхте на вашитѣ задължения, и тогачъ да ви повторимъ тази фраза, която вие сте казали нѣкога: ще си строшимъ главата, ще паднемъ отъ властъ, щомъ не изпълнимъ нашитѣ задължения. Каква е била политиката, която прогресивно-либералната партия, бидейки на лѣвицата, е проповѣждала на българския народъ и благодарение на която политика една голѣма частъ отъ тѣзи народни прѣдставители, които стоятъ на дѣсницата, можаха да се явятъ като изразители на общественото мнѣние, както и като поддржатели на настоящето правителство? Намъ е много лесно да докажемъ кои сѫ били тѣзи начала, които 17 години наредъ партията, която днесъ управлява, е проповѣждала.

На първо мѣсто, г-да прѣдставители, у мене стои програмната статия, носеща подписа на г. Д-ръ Данева и публикувана въ първия брой на в. „България“, когато тази партия се конституира като прогресивно-либерална партия. Тамъ г. Д-ръ Даневъ сѫ подписа си опрѣдѣля каква ще бѣде външната политика на неговата партия. Той казва слѣдующето: (Чете.) „По външната политика ние сме съгласни съ всички политически партии, че на България прѣдстои да изпълни извѣстна мисия извънъ сегашнитѣ нейни прѣдѣли. Поставени прѣдъ тая внушителна по сложността си задача, намъ се налага длъжностъ да се вземъ въ срѣдствата, съ които разполагаме за нейното разрѣшение. За тая цѣль собственитѣ ни сили не стигатъ. Извънъ това трѣбва по необходимостъ единъ силенъ факторъ, о когото да можемъ да се облегнемъ. Тоя факторъ не е нито химерическиятъ балкански съюзъ, нито пъкъ нѣкакво благоволение, отдѣто и да иде то. Тоя факторъ може да бѣде само Русия, ако една добръ обмислена наша външна политика успѣе въ своята искренностъ и постоянство да разсѣе послѣднитѣ облаци на недовѣрие, които прѣзъ миналия режимъ бѣха тѣй заплашително надвисени надъ руско-българския хоризонтъ. Казваме Русия не защото тя ни е освободила, за което би трѣбвало да ѝ бждемъ навсѣгда признателни, но защото самиятъ фактъ на нашето освобождение, взето въ свръзка съ не по-малко замечателния фактъ на поведението на Русия спрѣмо насъ въ първитѣ години подиръ създаването на Княжество България, а именно, постепенното оттегляне на рускитѣ чиновници и служащи, и образуването на самостоятелно наше управление отъ наши хора, — показва повече отъ нагледно, че Русия е считала съществуването на

велика България за съвмѣстимо съ прѣслѣждането на своята традиционна политика на Балканския полуостровъ — разбира се, подъ това естествено условие, че създаденото съ порои кръвъ на нейнитѣ синове и съ огромни парични жѣртви отъ нейна страна княжество ще бѣде единъ факторъ, на който тя да може сигурно да разчитва. Вжѣсто това, България, прѣзъ миналия режимъ, не само че изневѣри на своята историческа мисия, но отиде дори дотамъ, да стане оръдие въ ржцѣтъ на неприятелитѣ на Русия. Днешнитѣ сладко-кисели дипломатически отношения между Петербургъ и София се дължатъ на тия именно печални странствувания на нашата политика. И нека го не криемъ, ще трѣбва голѣмъ тактъ, постоянство и прѣди всичко искренностъ отъ страна на всички наши мѣродавни фактори въ политиката, за да могатъ да се установятъ отношения на пълно довѣрие между насъ и Русия. Тогава, но само тогава ще настѣпи врѣме и за реализиране на нашия народенъ идеалъ!

Това е, г-да прѣдставители, програмата на прогресивно-либералната партия, когато тя се конституира като такава. (И. Воденчаровъ: И тъймо по този пжтъ вървимъ сега!) Двѣ условия поставя г. Даневъ въ своята външна политика: първо, България има извѣстни идеали за реализиране вънъ отъ своитѣ граници и, второ, за да реализираме тия идеали, намъ е необходимъ единъ грѣбъ; този грѣбъ може да бѣде само нашата Освободителка Русия — при едно, обаче, условие, да можемъ да създадемъ една политика на довѣрие, една политика искрення, една политика безъ лавиране, за да спечелимъ довѣрието, абсолютното довѣрие, ако обичате, на Русия. Тѣзи сж двѣтъ начала въ международно отношение.

Колкото що се касае до поддържането отъ страна на прогресивно-либералната партия на едни искрени отношения спрѣмо нашата Освободителка, не може повече да се желае отъ това, което тя е направила, и въ това отношение ние трѣбва да признаемъ, че дѣйствително политиката имъ въ това отношение е логична, послѣдователна и коректна.

Малко по-късно има друга една декларация, направена пакъ отъ същата тази прогресивно-либерална партия по отношение пакъ на нашата външна политика. Тамъ, обаче, положението като че се малко измѣнява; тамъ като че ли вече се отстъпва отъ този принципъ — принципътъ на абсолютното ни довѣрие и изключителната поддържка на нашата Освободителка и се упрекава едно правителство, което е разчитвало само на риска на поддържката на Русия. Въ една статия, помѣстена въ бр. бр. 7 и 8 — двоенъ брой — на в. „България“, отъ 23 януарий 1898 г., четемъ слѣдующето: (Чете.) „Днесъ България е изолирана и освѣтъ Освободителката, къмъ която виспитѣ ни кръгове се отнасятъ още и досега съ притворство, никой отъ великитѣ държави не ще и пѣма да ни помогне по македонския въпросъ“. Укорява се, прочее, правителството на г. Стоилова, че то се изолирало

по отношение на другитѣ велики сили и е разчитвало изключително на поддържката на Русия. Както виждате, нѣщо, което дѣйствително е по-право, защото да се намѣримъ въ онази блѣстяща изолираностъ, както вчера ни говорѣше г. Христовъ отъ тази трибуна, е нѣщо, което ще ни докара до тѣзи послѣдствия. И по-нататкъ казва тѣй: (Чете.) „Само Русия, противъ която викаме че иска да ни унищожи, да ни пороби, да ни завладѣе, се застъпва и сега съ всичката тежестъ на своя авторитетъ за насъ“. Прочее, като че ли двѣ положения се създаватъ въ това отношение: г. Даневъ декларира, че ние можемъ да мечтаемъ за реализирането на нашитѣ идеали въ България при едно условие: при гърба на нашата Освободителка; но в. „България“ тутакси демантира това, като казва, че туй не е достатъчно, защото се намираме въ едно изолирано положение спрѣмо другитѣ сили; това е невъзможно да достигнемъ. Но, г-да прѣдставители, днесъ и двѣтъ тия условия съществуватъ, днесъ сме добръ съ Русия, и, както казахъ, може би, по-добръ, отколкото всѣки другъ пжтъ. Шипченскитѣ тържества, всичкитѣ тия идвания на велики князе, на ратнициѣ за нашата свобода, доказватъ, че, безспорно, ние се намираме днесъ въ най-добри отношения спрѣмо нашата Освободителка. И справедливостта изисква да признаемъ, че тия ни отношения спрѣмо нашата Освободителка не датиратъ отъ дохождането на властъ на прогресивно-либералната партия, защото трѣбва да дадемъ справедливостъ и на други правителства. Отъ 2 февруарий 1896 г., когато се кръсти Прѣстонослѣдникътъ и се припозна Князь Фердинандъ, оттогава нашитѣ отношения съ нашата Освободителка станаха абсолютно нормални. И че туй е тѣй, г-да прѣдставители, менѣ е лесно да ви цитирамъ една рѣчь на г. Данева отъ миналата година, когато отъ тази трибуна каза: „нашата външна политика не може да бѣде друга отъ тази, която се е иногюрирала на 2 февруарий 1896 г., като ще я само подчѣртаемъ“. Прочее, нашитѣ международни отношения съ нашата Освободителка бѣха и сж нормални още отъ 1896 лѣто. Създаването, прочее, онзи факторъ, онуй условие, необходимо за да могатъ българскитѣ правителства да мечтаятъ за реализирането на нѣкои национални идеали, съществува още отъ 2 февруарий 1896 г. Но, г-да прѣдставители, ако всичко туй е ясно, е положително, за мене става твърдѣ необяснимо едно искане на почитаемия днескашнъ Министъръ-Президентъ отъ едно бивше правителство — пакъ по отношение нашитѣ международни отношения — отъ едно правителство, което, безспорно, не бѣ русофилско, така да го кажа, или правителство, което да искаше тия отношения съ нашата Освободителка, които съществуваха при кабинетъ на Д-ръ Стоилова и се санкционираха още по-добръ при г. Данева. Г-нъ Даневъ като говори по отговора на тронното слово въ 1899 г., при режима на г. Радославова, той вече напуца своята база за реализиране нашитѣ

национални идеали, при условие да бъдем най-добри съ Русия, защото той вече вмѣнява въ длъжност на всѣко българско правителство, като стъпи на почвата на международнитѣ договори, да иска реализирането на тия идеали. И затуй ние намираме на стр. 14 отъ стенографическия дневникъ на на Х-то Обикновено Народно Събрание, първа извънредна сесия — също така, като разсѣждава върху положението на Македония, за което азъ малко по-послѣ ще се повърна, — казано отъ него: (Чете.) „Азъ ми се чини, че, ако въ случая, поставени на почвата на международнитѣ трактати, се помъжехме да подобримъ това положение на българитѣ въ Турция, ние щѣхме да бъдемъ напълно въ правото си“. Всѣко правителство е длъжно, като стъпи на почвата на международнитѣ договори, да иска тѣхното осъществление, защото, ако ние изпълняваме нашитѣ задължения спрѣмо другитѣ държави, безспорно е, че и тѣ съ длъжни да изпълнятъ това, което намъ дължатъ.

И така, г-да прѣдставители, въ три различни врѣмена ние виждаме три различни положения, три различни условия за реализирането на тия национални идеали, които съ легнали въ основата на възпнатата политика на прогресивно-либералната партия. Кое отъ тия три начала днесъ ще прѣгърне почитаемото правителство, то е негова работа, но ние се намираме при съществуването и на тритѣ тия условия: ние имаме добри международни отношения съ цѣлия свѣтъ; това го казва тронното слово, а върху туй азъ ще се спра съ една малка забѣлѣжка — ние сме въ добри отношения съ Ромъния, ние сме въ добри отношения съ Сърбия, ние сме въ добри отношения съ всичкитѣ велики държави, особено сме въ добри отношения съ Русия. И, слѣдователно, въ това отношение нѣма какво повече да се желае. Ние сме добръ и при второто условие, онуй, което г. Давевъ е поставилъ като основа на своята политика: искренностъ, сърдечностъ, откровеностъ и пълно довѣрие между насъ и Русия. И то съществува. Е добръ, отъ 19 февруарий 1901 г. — сега имаме вече 6 ноемврий 1902 г. — прогресивно-либералната партия стои начело на управлението; ние, г-да прѣдставители, сме въ правото да попитаме г. Първия Министъръ и Министъръ на Външнитѣ Работи: направиха ли се, при съществуването на всичкитѣ тия благоприятни условия, онѣзи постижки, за които ни говори тронното слово? И какви съ именно тия постижки, които то е направило? Ослали ли се българското правителство на международнитѣ трактати и поискала ли е тѣхното привеждане въ изпълнение? Обърнало ли се е българското правителство къмъ нашата Освободителка Русия и поискала ли е нейното съдѣйствие за реализиране тия национални идеали? Ослали ли се то на гърба на Русия, за да иска проповѣжданото отъ тѣхъ, и отъ всички ни, приложение на чл. 23 отъ Берлинския договоръ? Какъ да отговоримъ на този въпросъ? На този въпросъ ние ще отгово-

римъ така, както едно врѣме е отговорилъ г. Давевъ, отговорилъ е и уважаемиятъ нашъ подпрѣседателъ г. Франтъ чрѣзъ в. „България“, въ редъ хубави статии подъ насловъ: „Положението въ Македония“, „Македония“, „Омиротворена ли е България“, пакъ „Македония“, „Положението“ и пр., — единъ редъ хубави статии, въ които се пледира каузата: приложението на чл. 23 отъ Берлинския договоръ. Най-напрѣдъ, помните добръ, че прѣзъ 1898 г. имаше неприятности въ Македония: бѣше Винишката афера, бѣше Шипската афера, — нѣколко такива случаи, които бѣха раздвижили пакъ общественото мнѣние въ България; тогава яви се в. „България“ съ една уводна статия, въ която искаше отъ българското правителство да каже то, при туй положение въ Македония, какво е то направило. Въ една уводна статия, отъ 27 мартъ 1898 г., брой 26, е казано текстуално — като описва окаяното положение на Македония — така: (Чете.) „Какво прави нашето правителство за да прѣдотврати нещастията, които заплашватъ българския народъ, никой не знае; готово ли е нашето правителство да поиска енергично отъ турцитѣ въ опасенъ моментъ спирането на катастрофи, никой не знае; готово ли е нашето правителство въ краенъ случай да запази съ сила интереситѣ на българския народъ, никой не знае! . . . По другитѣ държави въ Европа направлението на правителствата по важни държавни интереси съ добръ извѣстни на обществото. Въ насъ нищо не е извѣстно. Не се знае даже здравъ ли е Министъръ-Президентътъ и Министъръ на Външнитѣ Работи за да ръководи държавнитѣ дѣла въ тия трудни и критически за цѣлия български народъ врѣмена. Още повече, въ насъ не е извѣстно кой ръководи българската външна политика и въ името на народнитѣ ли интереси се води тя или въ името на частни партийни интереси. Тия съ причинитѣ, които ни каратъ да се страхуваме за бъдѣщето. Като прѣгледаме скорошното минало, нашиятъ страхъ се увеличава. Въ разстояние само на кѣсо врѣме ние бѣхме зрители на много противоположни и много несъотвѣтствени работи. По едно врѣме таквизъ унижения се направиха отъ най-високата властъ на Княжеството къмъ Султана, щото можеше да се очерви даже единъ небългаринъ; не се мина много и почнахме да чуваме да се говори къмъ същия Султанъ съ вѣкакви заплашителни ноти, на които истинското съдържание още никой не знае. Нито мѣсець се измина слѣдъ това, българското правителство почна да увѣрва Султана, че то е лоялно къмъ него, нито на умъ му иде да замишлява нѣкакви военни дѣйствия. Излизаше като че ли се молимъ за прошка, уплашени отъ събирането на турскитѣ войски по нашитѣ граници. Почти въ същото това врѣме „косвениятъ пѣтъ“ ни донася извѣстието, че нашиятъ Цариградски агентъ обърналъ внимание на Султана върху потурчването насила малолѣтни и върху обезчестяването на осемгодишно дѣте въ Гевгелий. И това става, разбира се,

колкото да се замажатъ очитѣ на хората. Днесъ четемъ депеша, че прѣдставителѣтѣ ни въ Цариградъ е протестирали противъ дигането на прѣосвещеній Синесий и поискалѣ категорически махването на Хафъзъ Паша отъ Скопие, иначе се скъсвали приятелситѣ сношения между сюзерена и васала! Кой може да разбере какво мисли, какво работи и какво ще работи въ бъдѣще нашето правителство?

„Хитриятъ халифъ на Босфора съзира нашата слабостъ, вижда, че нашиятъ корабъ плува безъ ясно опрѣдѣлена посока, и търси моментъ да подложи мина подъ него. Ако не му се удаде да нападне на Княжеството, той безъ друго ще нападне на народа ни въ Македония.

„Ние имаме една рана въ Дели-Ормана и Тузлука, защото слабитѣ власти допуснаха да се въоръжи турското население съ египетскитѣ пушки на Брати Иванови, защото допуснаха и допускатъ свободно султанскитѣ агенти свободно да шетатъ между мохамеданската маса и да ѝ вдѣхнатъ прѣданостъ къмъ Султана, защото допуснаха единъ таенъ свѣтникъ на Султана да разполага въ Силистренския окръгъ съ турското население.

„Нека се не лъжемъ въ каквито и да било увѣренія отъ страна на турцитѣ. Турското правителство почита оня, който е въ състояние да го заплаши. Отъ никакви други дѣйствия то не се влияе. За да може България да запази интереситѣ на българския народъ въ сегашнитѣ трудни врѣмена, ти трѣбва да има правителство съ ясно и строго опрѣдѣлено направление спрямо Турция; трѣбва това правителство да държи високо авторитета на държавата. Ние не искаме правителството лѣковѣрно да прѣдизвиква Турция, но и не искаме то да се унижава прѣдъ нея. Българскиятъ народъ, заедно съ насъ, иска правителство, което съ достоинство да излѣзе и яви на Турция, че не може да гледа хладнокрѣвно съскиването на българския народъ; иска правителство, което да обърне вниманието на ония сили, на които то може да се уповава върху злокобнитѣ признаци, които се появяватъ откъмъ Македония.“

Туй бѣше искането на прогресивно-либералната партия отъ правителството на г. Стоилова по врѣмето на Винашката афера и на други неприятности въ Македония. И, може би, съ право тѣ казваха: що сте вие направили; какви мѣрки сте взели? Освѣтлѣте българското обществено мнѣние! Казвате: готови ли сте да отстоите съ сила реализирането на тѣзи национални идеали, не, но прилагането на чл. 23 отъ Берлинския договоръ, за създаване човѣшки животъ на тѣзи окаяници, наши сънародници, и съ право, може би, апелирахте къмъ българския народъ да иска отчетъ отъ българското правителство какво е то направило. Какво съвпадение, г-да прѣдставители, и какво повторение на историята! Откакто се създадоха движенията въ Македония тази година, правителствениятъ органъ млъкна; дълго врѣме не смѣше да каже двѣ думи.

А въ тронното слово се излѣзе отъ една невѣрна послѣлка, че нямъ били извѣстни усилията, които прави правителството. Азъ ви казахъ и, мисли, доказахъ, че нямъ нищо не е извѣстно, понеже нито видѣхме въ правителствения органъ, нито чухме отъ г. Министъръ-Президента, нито видѣхме въ тронното слово какви сѣ тѣзи усилия. Като излиза, казвамъ ви, отъ тази невѣрна послѣлка, иска да дойдемъ ние тоже до невѣрни заключения, до които е дошълъ. Прочее, какъ бѣше възможно тогава да искате смѣтка отъ българското правителство, а сега не идвате, и не общественото мнѣние, но народното прѣдставителство не желае да освѣтли какво вие сте направили, за да осъществите човѣшкитѣ права на ошѣзи хора—и то кога—когато вие се осланяте на международнитѣ трактати. Но, г-да прѣдставители, азъ ви казахъ, че туй не бѣше само една вѣстникарска, една газетарска рекламация; това бѣше и словото на г. Данева отъ тази трибуна. Г-нъ Даневъ пакъ като говори за нашитѣ отношения спрямо Турция, за което азъ ще се повѣрна малко по-послѣ, по отговора на тронното слово на Радославовото правителство, въ който тоже имаше тази клауза, че България се намира въ добро отношение съ цѣлия свѣтъ, а, слѣдователно, и съ Турция, г. Даневъ откажа да подпише отговора на тронното слово, подъ слѣдующия прѣдлогъ: (Чете.) „Въ тронното слово се казва, че ние сме били въ особено добри отношения съ Сюзерения дворъ. Азъ пакъ мисля, г-да народни прѣдставители, че това увѣрение на тронното слово, макаръ да носи подписа на всичкитѣ министри, не отговаря на дѣйствителността. Въ минутата, когато този пасажъ на тронното слово е писанъ и когато въ същата горѣ-долу смисълъ се отговаря на тронното слово, нашитѣ отношения сѣ далечъ отъ да бѣдатъ тѣй приятелски, тѣй сърдечни, както ги описа тронното слово и както се вижда да ги схваща и отговортъ на тронното слово. Отношенията ни съ Турция не могатъ да бѣдатъ нормални дотогава, докогато животътъ, докогато положението на нашитѣ братя отъгнѣтъ границата не бѣдатъ, не казвамъ по нашему уредени, ами докогато тѣ не бѣдатъ урегулирани на основание на международнитѣ трактати, на договоритѣ, които сѣ въ случаи колкото цѣни за насъ, толкова и задължителни за Турция. Ние мислимъ, че длъжностъ се налага на всѣкого, а, слѣдователно, и на Турция, да почита международнитѣ трактати и отъ тѣзи международни трактати ние можемъ да се ползуваме, за да настоемъ, дѣто трѣбва, щото животътъ и имотътъ на нашитѣ сънародници въ Македония да бѣдатъ поставени на човѣшка нога. Е добръ, вие знаете какво е положението на нашитѣ братя въ Македония, вие знаете доколко туй положение е далечъ отъ онова, което се описва въ тронното слово,—подиръ една дълга упорита борба, какво имаме собствено въ Македония? Това, което нагледъ се дава, отъ друга страна се взима. Даватъ

ни се берати, за да може отъ страна да се извършатъ атентати противъ прѣдставителитѣ на българската църква въ Македония. (Ржкоплескание отъ лѣвицата.) Училищното дѣло се поставя отъ денъ на денъ сѣ на по-шаткава основа, благодарение на неприязнеността, която то срѣща въ турското правителство, въ неговитѣ прѣдставители и въ неговитѣ органи. А колко за населението, нѣма освѣтъ да срѣщнемъ опѣзи мѣченици, които всѣка година влачатъ веригата на сиромашията и на злополуката, които минаватъ прѣзъ границата за да дирятъ насѣния си хлѣбъ, за да разберемъ въ какво мизерно положение се намира българинътъ въ Македония. Е добръ, менѣ ми се чини, че ако въ случая, поставени на почвата на международни трактати, се помъчихме да подобримъ това положение на българитѣ въ Турция, ние щѣхме да бѣдемъ напълно въ правото си. Нека добръ се разбере, че азъ не пледирамъ нѣкаква субверзивна кауза отъ точка зрѣние на узаконения въ международно отношение порядѣкъ, че азъ не се явявамъ като прѣдставителъ на великата народна идея, макаръ да бихъ ималъ право, като българинъ, да постѣпя така и макаръ и да зная, че въ това ще имамъ съчувствието на всички ви. Никакъ не; но когато разискваме тронното слово, азъ трѣбва да имамъ поне право да кажа, да посоча, че за никакви нормални отношения между България и Турция не може да става рѣчь, докато международнитѣ трактати, относително Македония, не бѣдатъ напълно съблюдени, напълно изпълнени и то добросъдѣстно отъ Турция. (Ржкоплескание отъ лѣвицата.) Е добръ, ние сме далечъ отъ това въ тази минута. Затуй азъ не мога да одобря пасажа отъ тронното слово относително отношенията ни съ Турция.

Ако, г-да прѣдставители, почитаемиятъ Пръвъ Министъръ самъ прѣди двѣ години и половина се откажа да подпише отговора на тронното слово затуй, защото въ пасажа му бѣ казано, че се намираме въ добри отношения съ цѣлия свѣтъ, а въ това число и съ Сюзерения Дворъ, защо днесъ ни прѣдлага едно тронно слово съ слѣдующето съдържание: (Чете.) „Съ особено удоволствие констатирамъ, че Княжеството продължава да се намира въ най-добри и приятелски отношения съ всичкитѣ държави“. Намирате ли се вие въ добри и приятелски отношения съ съседната държава Турция? Да, формално погледнато, ние сме добри, защото война нѣмаме, не воюваме, както е казалъ г. Даневъ въ сѣщата си тази рѣчь. Но дотогава, г-да прѣдставители, докогато тамъ ще колятъ, ще безчестятъ, ще горятъ живи, докогато се отрицава правото на нашитѣ еднородци да живѣятъ като хора, вие не можете да подпишете тронното слово, нито неговия отговоръ, че нашитѣ отношения сѣ добри съ Турция. (П. Драгулевъ: Казваме ли, че сме въ такива отношения съ Турция?) Въ какви отношения се намираме спрѣмо подданицитѣ мюсюлмани въ България? Всички възможни при-

вилегии ние сме имъ дали тѣмъ; никѣдѣ, може би, другѣдѣ не съществуватъ такива привилегии на отделни нации, както въ България; ние даваме на турцитѣ да иматъ свои сѣдилища, ние даваме на турцитѣ да иматъ свой законъ за наслѣдството, ние сме имъ прѣдвидѣли специално въ нашитѣ закони право да имъ се даватъ помощи за тѣхнитѣ училища; ние сме допуснали всрѣдъ цивилизована Европа многоженството, което въ другитѣ държави е запрѣтено съ специални закони; ние имъ допусаме привилегии да се откупватъ отъ военната повинност; ние сме имъ дали толкова други права, ние даже ги считаме, почти всички наши правителства—да кажа правото—ги считатъ галениитѣ дѣца на хюкюмата и даже сме влизали въ споразумѣние и насрѣща туй споразумѣние имаме сега нѣколко помощници околийски началници мюсюлмани, имаме параграфъ въ бюджета: „помощи на джамии и училища“. Може ли, г-да прѣдставители, при това благоприятно положение на мохамеданското население въ България и при онуй отчаяно, при онуй печално, при онуй неопикуемо жестоко положение на нашитѣ сънародници въ Македония, да се говори за добри отношения между насъ и Турция? Елементарната справедливостъ изискваше туй, което ние даваме на мюсюлманитѣ въ България, една хилядна отъ това да се даде на българитѣ въ Турция. Но ще ми се каже, може би: защо, какъ вие можете да се мѣсите въ вътрѣшното управление на опази държава? Вѣрно е. Но вие неотколѣ чухте за една нота, която турското правителство подало на великитѣ сили, че изтезаватъ мюсюлманитѣ въ България. Тѣ сѣ български подданици, но Турция се ползува отъ правото, като иска да пледира върху точката на хуманността, да иска отъ европейскитѣ сили да се застъпятъ за мюсюлманитѣ въ България. Вие знаете историята на Баучера, който дойде да разравя гробищата, че сме ги живи закопавали. Ако, г-да прѣдставители, турското правителство има право да дава нота по отношение положението на своитѣ сънародници, не подданици, живущи въ България, à plus forte raison ние, останалитѣ се на чл. 23 отъ Берлинския договоръ, това право го имаме и, въ областта на нотитѣ, всѣко българско правителство може да се застъпва за тѣзи реформи. Г-да прѣдставители! Щѣше да бѣде твърдѣ странно, ако въ нашия парламентъ върху тази точка се минѣше изподтишката, когато въпросътъ, както казваше вчера г. Димитъръ Христовъ, е повдигнатъ днесъ въ чуждитѣ парламенти. Българскиятъ Пръвъ Министъръ отказа да даде даже и онѣзи обяснения, които Првиятъ Министъръ въ Англия даде въ парламента. Когато сѣ го запитали: вѣрно ли е, че българското правителство е направило постѣпки за въвеждане на реформи въ Македония и че само едно правителство се е отказало да ги поддържи, е отговорилъ: никакви постѣпки ние не знаемъ да сѣ правени отъ страна на българското правител-

ство. Значи, не сж се поколебали хората, на милиони километри далеч от България и Македония, да заговорят въ своитѣ парламенти за тѣзи нещастници. А ние, които ги имаме прѣдъ себе си, на които събираме волни пожертвувания да ги изкараме отъ тази мизерия, въ която тѣ сега стоятъ, ние се страхуваме да кажемъ една дума, да обяснимъ какви постѣпки е направило правителството за облекчение участъта на тѣзи хора.

Както виждате, г-да прѣдставители, въ този пунктъ българското правителство, начело съ г. Данева, всецѣло е отстъпило отъ своята програма; (Д. Христовъ: Благодаримъ!) всецѣло е нарушило нейнитѣ основни начала. И не само е нарушило тия свои начала, но и ни кара да подпишемъ нѣщо невѣроятно отъ тази трибуна, че се намираме въ добри отношения съ Турция, че сме знаели постѣпките, които правителството е направило, когато нито едното е вѣрно, нито другото. За честъта на Българския парламентъ и за честъта на самото правителство, азъ апелирамъ къмъ болшинството да отхвърли този пасажъ отъ отговора на тронното слово, — че се намираме въ добри отношения, а трѣбва да се редактира така: „Народното Събрание съ удоволствие констатира добритѣ отношения съ всичкитѣ сили, като съжалева за крайно лошитѣ ни такива спрѣмо Турция, и изказва желание българитѣ, находящи се въ турската империя, да се ползватъ поне отчасти съ онѣзи права и привилегии, съ които се ползватъ мохамеданитѣ въ България, или поне да имъ се гарантира единъ споенъ човѣшки животъ“ — това, което е искалъ нѣкогажъ г. Даневъ въ отговора на тронното слово. Недѣйте мисли, че ви искамъ нѣщо екстравагантно. Ние се намираме подъ сълзитѣ на тия хора, които бѣгатъ оттамъ; ние се намираме подъ гърмежа на куршумитѣ, подъ звѣнтението на ятаганитѣ; ние не можемъ да минемъ мимоходомъ върху този въпросъ. Г-да прѣдставители! Особено апелирамъ къмъ васъ отъ болшинството, които се уморихте днесъ отъ работа и нѣмате търпѣние да слушате; особено апелирамъ къмъ васъ, защото сега ще ви чета още една статия програмна на вашата партия, какъ вие гледате на това положение на Македония, и тогава да можемъ да стоимъ на чисто, за да нѣма между насъ противорѣчие.

Тукъ, г-да прѣдставители, трѣбва да кажа двѣ думи въ отговоръ на онуй, което вчера г. Христовъ отъ тази трибуна изтъкна за нашитѣ международни отношения. Той каза: „Но кога другъ пътъ повече се е заговорило за Македония въ европейското обществено мнѣние, отколкуто сега; кога другъ пътъ повече, отколкуто сега въ печата се е дрънкало за този 23 членъ отъ Берлинския договоръ; кога другъ пътъ европейската дипломация се е повече заинтересувала, освѣнъ тогазъ, когато ние поехме властъта и изтъгнахме този въпросъ на сцената? Надѣваме се, слѣдователно, дайте ни петъ години вааде и ние ще освободимъ Македония“. За да видите, г-да прѣдставители, особено вие г. г. прѣд-

ставителитѣ отъ болшинството, че г. Христовъ е съвършено неправиъ и че не е пръвъ пътъ сега, а, ако обичате, най-малко е сега повдиганъ въпросътъ за Македония — и това не ща да го кажа отъ себе си, — азъ ще се силамъ пакъ на онѣзи статии, които ги намираме публикувани въ вѣстника на днешната партия, която стои на чело на управлението. Най-първо намираме една статия въ в. „България“, бр. 5 отъ 16 януарий 1898 г., въ която е казано слѣдующето: „Днесъ, казваме, когато Русия, чрѣзъ своя авторитетенъ гласъ въ печата (гледай „С.-Петербургскія Вѣдомости“ отъ 31 декемврий 1897 г.), въ отговоръ на нѣмскитѣ вѣстници, които не могатъ да прѣгледнатъ малката ни сполука съ владишкитѣ берати, громко заявява, „че появяването на новитѣ трима български владици не ще може смѣстено да измѣни участъта на македонскитѣ българи и да изглади отъ народната паметъ кланетата въ Виница, Щипъ и другадѣ, и че врѣме е вече, за да се уталожатъ духоветѣ въ Македония, да се дадатъ на тази многострадална страна коренни реформи, и то такива, каквито сж формулирани отъ централния македонски комитетъ въ София“. Това пише важниятъ „С.-Петербургскія Вѣдомости“ за даването на Македония реформи още въ 1897 г. По-нататъкъ, въ двойния брой 7 и 8 отъ 1898 г. 23 януарий, пакъ на в. „България“, уводната статия, отчасти отъ която азъ ви процитирахъ, ще ви прочета и слѣдующитѣ редове: „Само Русия, противъ която викаме че иска да ни унищожи, да ни пороби, да ни завладѣе, се застъпва и сега съ всичката тежестъ на своя авторитетъ за насъ. Четѣте рускитѣ вѣстници и ще видите какво се мисли отъ тази велика държава за българщината въ Македония и Одринско. Въ единъ отъ най-важнитѣ руски вѣстници („С.-П. Вѣдомости“ отъ 9 того, подъ надсловъ „България“), ние срѣщаме, между друго, слѣдующето: „Докогато въ Македония и Одринския вилаетъ царуватъ насилия и безправия, докогато тамъ всѣки турчинъ и башибузукъ може безнаказано да граби и убива християнитѣ, никакви берати нѣма да помогнатъ, и не берати трѣбва да търси сега българското правителство: то е длъжно открито да вземе страната на нещастнитѣ и притѣсенитѣ македонски българи и да иска коренни реформи, като забрави поне на врѣме всички партийни смѣтки“.

Това е, г-да прѣдставители, мнѣнието на руската преса въ 1898 г.

Д. Христовъ: На руската преса не, а на „С.-Петербургскія Вѣдомости“. То е единиченъ случай, а сега е общо! Тамъ е работата!

М. Такевъ: Въ статията е казано: „Четѣте рускитѣ вѣстници и ще видите какво се мисли

отъ тази велика държава за българщината въ Македония и Одринско“.

Д. Христовъ: Вие се залавяте за думитѣ, а оставяте каузата. Сега има течение въ полза на българската кауза, не само въ рускитѣ, но и въ всички вѣстници.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Само че отъ това течение нищо не е капнало за Македония!

Д. Христовъ: Почакайте малко.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Вие 17 години лъгахте и искате още 17 да лъжете! (Смѣхъ.)

Д. Христовъ: Осемъ години на властъ стояхте и нищо не направихте!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Ние оставихме резултати, а вие нищо не оставихте! Ние съ шарлатания не управлявахме!

М. Такевъ: (Продължава.) Г-да прѣдставители! За да видите, че г. Христовъ е още по-неправъ, като иска да опровергава нѣща толкозъ очевидни, азъ ще му кажа слѣдующето. Въ 1898 г. не се застъпваше само „С.-Петербургскія Вѣдомости“, не се застъпваше руската преса, не; въ 1898 г., по мнѣнието на в. „България“, се застъпваше руското правителство. Четѣте. Въ бр. бр. 7 и 8 отъ 23 януарий 1898 г. е казано: „Днесъ България е изолирана и, освѣнъ Освободителката, къмъ която виспитѣ ни кръгове се отнасятъ още и досега съ притворство, никоя отъ великитѣ държави не ще и нѣма да ни помогне по македонския въпросъ“. Но по-нататътъ: „Това е, каже, мнѣнието на руското правителство“, да се дадатъ реформи въ Македония. „Чуждитѣ вѣстници ни донесоха миналата седмица слѣдующата депеша изъ Петербургъ — депеша обнародвана и въ мѣстния ни печатъ: „Рускиятъ Министъръ на Външнитѣ Работи, графъ Муравьевъ, е заповѣдалъ на руския посланикъ въ Цариградъ, веднага да влѣзе въ споразумѣние съ посланницитѣ на великитѣ сили и да поиска най-категорически отъ Султана въвеждането на прѣдвиденитѣ въ Берлинския договоръ реформи въ всичкитѣ турски провинции“.

Д. Марковъ: Г-нъ Такевъ! И като резултатъ отъ тази телеграма посланницитѣ засѣдаха въ Цариградъ и изработиха реформи, които получиха тази сѣдба, която ще получатъ и днешнитѣ, които се обѣщаватъ. Въ Министерството на Външнитѣ Работи има прѣписъ отъ реформитѣ, които сж изработили тия посланници.

М. Такевъ: И така, г-да прѣдставители, въ 1898 г. още руското правителство се е ангажирало съ въвеждането на реформи въ Македония. Тогава

още, както ми казва г. Марковъ, който е билъ дипломатически агентъ и въ достовѣрността на думитѣ на когото нѣмамъ причина да се съмнѣвамъ, конференция е засѣдала въ Цариградъ, написала е тия реформи, но сж оставени подъ миндера, както ще останатъ и занаяпрѣдъ. Дай Боже да не останатъ; но искахъ да подчъртая тази мисль и да опровергая вчерашното така съ апломбъ казано твърдение отъ г. Христовъ: кога другъ пътъ руското правителство се е застъпвало, кога другъ пътъ общественото мнѣние се е вълнувало? Не само общественото мнѣние се е вълнувало, но и официалното руско правителство се застъпи, и пакъ виждаме онѣзи резултати, които вие сега проповѣдвате, като ни искате поне петъ години мюветъ за да ги приведете въ изпълнение.

И така, г-да прѣдставители, ние виждаме тукъ, че се искатъ други условия, за да можемъ да постигнемъ туй, което всички сме начѣртали въ своитѣ политически програми.

Но какво е това, г-да прѣдставители, което трѣбва да направимъ ние, за да можемъ да осъществимъ този идеалъ на човѣщината? Пакъ намираме ние една статия въ в. „България“, въ която изрично е казано какво трѣбва да се направи. Тая статия е отъ 24 февруарий 1898 г. брой 17, подъ надсловъ „Македония“, уводна статия. „Тия грозни факти“, се казва тамъ — цитира единъ редъ убийства, грабежи, палежи и обезчестявания. Не зная дали не е тази статия отъ покойния Кънчовъ, който бѣше голѣмъ знатокъ на Македония, който я бѣше кръстосалъ и бѣше видѣлъ онѣзи грозни факти и потресающа събития, които отрицаваше г. Теню Начовъ отъ тая трибуна. Казва се въ тая статия: „Тѣзи грозни факти се пишатъ не само въ българскитѣ вѣстници; тѣ се отбѣлѣзватъ въ най-авторитетнитѣ чужди газети; тѣ ставатъ прѣдметъ днесъ на силни протести отъ цивилизования свѣтъ и отъ европейскитѣ държави, които сж увѣдомени върху истинността на звѣрскитѣ турски злодѣяния отъ своитѣ агенти въ Македония. Въ английския парламентъ вече се заговори за кланетата и обиритѣ въ Македония“ и пр. „И врѣме е вече да се сепнемъ, да се стреснемъ и искрено, откровенно и достойно да вдигнемъ гласа си и да искаме това, което е наше — реформитѣ, прѣдвидени въ Берлинския договоръ за Македония и Одринско. Тази е и тази трѣбва да бжде народната ни политика. Съ това ние ще имаме на наша страна правото и всички велики сили начело съ Русия, които сж подписали и приели споменатия международенъ актъ. Ако правителството ни има днесъ право да подава на Високата Порта мемоари и ноти и да иска отчислението на турски, компрометирани въ прѣстѣпления, чиновници, и да запитва сюзерената държава защо праца войски въ Македония, то има священъ дългъ да иска високо и настоятелно отъ Падишаха прилагането на чл. 23 отъ Берлинския договоръ за нашитѣ братя по кръвъ и вѣра. Тамъ е нашето

право и нашият дълг; тамъ е спасението на всичко; тамъ е политиката на народнитъ ни интереси, политиката на здравия разумъ — българската политика!“

Ето какво вие сте обѣщавали, г-да прѣдставители, чрѣзъ вашия органъ, когато сте агитирали между народа за международното наше положение. Вие призовавате българското правителство смѣло да застане, откровено да поиска да се подобри участието на тия наши братя. Прави ли го почтениятъ г. Министъръ на Външнитъ Работи? Какви постъпки е направилъ той и какъ смѣло и откровено е искалъ приложението на тия човѣшки права? (Д. Манчовъ: Така лесно не става!) Никой нищо не знае. Вие ще подпишете отговора на тронното слово така слѣпешката, безъ да знаете, безъ да сте чули, безъ да сте чели онуй, което трѣбва да стане.

Х. Камбуровъ: Сега ще ни кажете.

Д. Манчовъ: За говорене е лесно!

М. Такевъ: Г-да прѣдставители! Дѣдо Манчовъ, може би, е правъ, когато казва, че на дума е лесно. Но защо тия думи ги писахте и защо съ тия думи вие хвърлихте вѣдича на българския народъ? Ако не можемъ да направимъ нѣщо, не трѣбва да казваме, че можемъ да направимъ и да прѣдизвикваме често пакти неприятности. По-добръ е, прочее, въ такъвъ случай добръ да се обмисля и тогава да се пише. Редъ статии, г-да прѣдставители, въ сѣщия духъ се намиратъ въ в. „България“, съ които се порицава българското правителство че не се застъпвало. И при туй положение на нѣщата, азъ не мога да си обясня: какъ е възможно днесъ да се твърди, че всичко е благополучно, че прогресивно-либералната партия първа е създавала македонски въпросъ въ общественото мнѣние, че тая партия непрѣмънно, почакайте още малко и ще приведе реформитъ въ изпълнение? „Ние нѣма да ги приведемъ въ изпълнение, но ще ги поискаме“. Азъ не искамъ отъ г. Данева да даде реформи въ Македония, азъ не искамъ да направи автономия Македония, то не зависи отъ него; но да искаме това, което той е искалъ отъ другитъ правителства: като стъпи на чл. 23 отъ Берлинския договоръ да иска приложението на тоя чл. 23 въ турскитъ провинции. Това е наше право, казва той; това е неговъ дългъ, казваме ние.

Като изхождамъ, г-да прѣдставители, отъ тая гледна точка, вие ще ми позволите да апелирамъ къмъ васъ да измѣнимъ този пасажъ отъ отговора на тронното слово, и като сподѣлямъ напълно опаси частъ отъ отговора на тронното слово, въ която е казано че народното прѣдставителство дава всичката свои подкрѣпа и съдѣйствие на правителството, за да могатъ да се извоюватъ тия човѣшки права, трѣбва да кажемъ още едно: народното прѣдставителство иска, задѣлжава българското правителство да се застъпи тамъ, дѣто трѣбва, за да се въведатъ

тия реформи. Съ туй, г-да прѣдставители, ние ще дадемъ не само една мощна сила на правителството, но съ туй ще дадемъ да се знае още и вънъ, че дѣйствително ние не можемъ да съществуваме така, както е днешното положение, и ние не можемъ да отворимъ вратата на нашето Княжество за опѣзи съ стотини бѣжанци гладни, голи и боси, на онази грамадна емиграция, която е завзела всичкото почти управление, и много и много хора ходятъ тукъ гладни и боси. Г-нъ Даневъ е билъ правъ, когато е казвалъ лани въ сесията, че приложението на реформитъ въ Македония не се диктува само отъ интереситъ на тия хора, но се диктува и отъ нашитъ вътрѣшни интереси — да се отървемъ отъ тази емиграция, която, безспорно, спъва нашето економическо развитие. Ако, г-да прѣдставители, ние имаме такъвъ силенъ аргументъ, ние можемъ да настоемъ тамъ, дѣто трѣбва, за да се дадатъ тия реформи и, безспорно е, трѣбва да кажемъ на българското правителство, трѣбва да му вжѣнимъ въ дългъ, че то трѣбва да се застъпи, а не утрѣ, когато не дойде въ слѣдующата сесия, когато всичко пакъ ще бѣде потъпкано, да дойде пакъ съ едно подобно тронно слово и да ви каже: „Извѣстни ви сѣ усиления, които азъ направихъ“, и ще бѣдатъ толкова извѣстни, колкото сѣ извѣстни и тия, които сега е взело. Ако това направимъ, г-да прѣдставители, бѣдѣте увѣрени, че вие, членовѣтѣ на болшинството, въ нищо не ще погрѣчите на правителството, защото вие сте изказали тая мисль, макаръ малко прѣкрито, но ще трѣбва да я изкажемъ откровено, ясно и категорично. Ние сме народни прѣдставители на българския народъ и българското правителство е длѣжно да се велупа въ гласа на този народъ. Ако се счита въ състояние да удовлетвори това наше желание, да заповѣда да управлява — всичката наша поддрѣжка; но ако не се счита въ състояние и ако то сподѣли думитъ на г. Манчова, че всичко въ думи може, а на дѣло не може, нека благоволи да отстъпи мѣстото си на други, както е казано на врѣмето отъ тази трибуна и отъ г. Данева, и отъ други.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Такива хаталѣци да ги нѣмаме! Ние не сме съгласни въ всѣки случай. (Смѣхъ.)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Можемъ всѣкога да отстъпимъ.

М. Такевъ: Съ туй, г-да прѣдставители, азъ искамъ да свърша, колкото що се касае до нашата външна политика. И толкова повече искамъ да свърша, защото врѣмето е твърдѣ кратко за мене и трѣбва частъ до 8 да свърша. (Отъ дѣсницата: О-хо!)

Да дойдемъ, г-да прѣдставители, до есенцията на тия дебати; да дойдемъ до нашата вътрѣшна политика. Казвамъ, до есенцията, до сѣщността на нашитъ дебати, защото, колкото и да е важна

международната наша политика, безспорно, много по-важно е нашето вътрешно положение, защото и азъ сподѣлямъ този възгледъ на г. Данева, че колкото повече ние се усиляваме вътрешно, колкото повече ние залкваме економически и финансово, колкото по-голямъ редъ въдворяваме въ нашата страна — толкова по-силни ще бъдемъ и отъ вънъ. И ето защо ще ми бъде позволено да бъда малко по-дълъгъ върху вътрешната политика на нашата страна.

Прѣди всичко, г-да прѣдставители, сега е врѣме да хвърля единъ бѣгълъ погледъ върху положението на самото министерство въ България. Тукъ искамъ да кажа нѣколко думи върху рѣчта на г. Цанова и опровержението на г. Христова. Азъ поддържамъ основното начало, че въ България ще настане едно истинско парламентарно управление, а, слѣдователно, и ще се гарантира напълно вътрешниятъ редъ и тишина, нашето международно положение и нашето финансово и економическо такова, при едно условие: когато българскиятъ правителства ще изхождатъ отъ свободно изразената воля на българскиятъ избиратели. И въ тази точка азъ съмъ съгласенъ съ г. Христова, че всѣко министерство, което не изхожда отъ свободния вотъ на българскиятъ избиратели и се ослани изключително на поддържката на двореца, е дворцово министерство, е министерство, което не може да се грижи така изобщо за народнитѣ интереси, както онуй, което е излѣзло отъ този народъ и на плещитѣ на когото то почива. Прочее, днешкашното правителство начело съ г. Данева е ли парламентарно, т. е. е ли то дворцово или народно правителство? Г-нъ Христовъ ви казваше: то е парламентарно, то е народно, защото се ослани, апелира, иска да се крѣпи на народното довѣрие. Г-нъ Найчо Цановъ, обаче, каза: не е вѣрно. За да намѣримъ дѣ и истината, г-да прѣдставители, трѣбва да направимъ една малка история. Вие помните добръ, че на 23 декемврий миналата година падна правителството на г. Каравелова, вслѣдствие на единъ вотъ на монополнитѣ договори по заема. (И. Бобековъ: Миналата сесия се говорѣше това.) Тогазъ, г-да прѣдставители, какво стана? Яви се г. Даневъ съ слѣдующата декларация: „Като признаваме, че ние имаме само 35—40 души приятели въ тази Камара, молимъ ви да ни дадете $\frac{2}{12}$ отъ бюджета и да се съгласите да отложимъ сесията за мартъ; туй далечъ е, казва той, отъ да го считаме за вотъ на довѣрие“. Народното прѣдставителство съ своя вотъ отхвърли това искане на г. министра, и министерството тогава съ купъ укази въ рѣка какво направи? Вмѣсто да демисионира, да даде оставка и да посвѣтѣва Държавния Глава да се обърне къмъ ония парламентарни групи, които бѣха катуврили правителството, да се опита той да състави министерство отъ тѣзи групи, които бѣха съборили правителството, той съ сполъ укази разтурѣ Народното Събрание и каза: азъ ще апелирамъ къмъ българския народъ. (А. Груевъ: И добръ

направи.) Е ли парламентаренъ този начинъ на дѣйствие? Тѣй, както ви прѣдставихъ, г-да прѣдставители, и рѣчь не може да става за нѣкаква парламентарностъ. Но, г-да прѣдставители, на стр. 16 отъ стенографическиятъ дневници на Х-то Обикновено Народно Събрание, г. Даневъ, като говори за начина на съставянето българскиятъ министерства и специално министерството на г. Грекова, той казва слѣдующето: „Азъ ще имамъ честта и по отношение новото министерство да кажа, че то се състави по единъ непарламентаренъ и неконституционенъ начинъ. Непарламентаренъ — затова, защото подиръ оттеглянето на бившия кабинетъ, парламентарниятъ редъ изискваше, Държавниятъ Глава да се обърне къмъ прѣдседателя на Камарата или, ако той е билъ заедно съ падналото министерство — къмъ прѣдставителитѣ на меншеството, които гласуваха противъ договоритѣ. Това не стана; слѣдователно, имаме пълно право да твърдимъ, че министерството се състави по единъ непарламентаренъ начинъ“. Азъ ви моля, г-да прѣдставители, да съпоставите тѣзи двѣ положения. Ако за г. Данева съставянето на министерството по този начинъ, по който бѣше съставено първото министерство, бѣше непарламентарно и, слѣдователно, имаме по-нататъкъ право всички депутати да викаме отъ тази трибуна: вие сте дворцови лакеи, защо вие ще ни отнемете това право да го кажемъ и на г. Данева? Но, г-да прѣдставители, моментално ще дойда на второто положение. Той каза: азъ ще апелирамъ къмъ българския народъ. Но този апелъ, ви питамъ да ми кажете, кое българско правителство не го е правило а фреско а posteriori: слѣдъ като поеме властѣта, да апелира къмъ народа? Всички правителства въ България. Немъ г. Грековъ не направи избори и нѣма грамадно болшинство? Немъ г. Стоиловъ не прави избори слѣдъ падането на Стамболова и нѣма абсолютно болшинство? Немъ по-късно това не стана и при Рача Петровъ? Моля ви се, за Бога, защо вие считате правителствата, прѣдшествующи вашето, за дворцови, когато и тѣ така сжщо а posteriori сж апелирали къмъ българския народъ? Бѣ парламентарно само едно правителство, правителството на г. Каравелова, което дѣйствително излѣзе отъ срѣдата на Народното Събрание. (Нѣкои отъ дѣсницата: О-хо!) Защо ще казвате „о-хо“, когато фактитѣ сж на лице? Князътъ нѣмаше министерство и, когато сж се събрали народнитѣ прѣдставители и сж дали съглашение, че ще поддържатъ коалиционния кабинетъ, само тогава можѣ да се яви правителството на г. Каравелова, не като правителство на двореца, а като правителство, излѣзло изъ срѣдата на народнитѣ прѣдставители. А каква бѣше неговата сила, вие я знаете. Ето защо, г-да прѣдставители, г. Цановъ въ това отношение бѣ правъ, като казваше, че и министерството на г. Данева или, по-право да кажа, министерството на прогресивно-либералната партия, което прѣди 17 години падна по единъ конституционенъ редъ начело съ

г. Цанкова, когато изгуби изборитѣ въ 1884 г., дойде на власт по единъ непарламентаренъ начинъ, а само по довѣрието на двореца. Но ще ми се каже, може би, че всѣко едно правителство, като дойде на власт, извѣстно е, че трѣбва да се ползува съ довѣрието на двата фактора: съ довѣрието на Короната и съ това на народното прѣдставителство и че прѣдварително то не може, разбира се, да се ползува съ довѣрието на прѣдставителството, ако то не функционира, а съ това на Короната — докато се създаде ново народно прѣдставителство. Но, г-да народни прѣдставители, това е вѣрно само въ единъ случай: ако дѣйствително правителството е било повикано слѣдъ падането на едно правителство и разпуцването на Народното Събрание. Но когато ние имаме едно Събрание, което е вотирало вотъ на недовѣрие на едно правителство и това правителство остане въ меншество въ Камарата и отъ тази Камара може да излѣзе едно правителство, което да поеме управлението, питамъ азъ: защо вие ще отидете да разтуряте Народното Събрание, защо вие ще апелирате къмъ народа? За какво? Този народъ се произнесе прѣди единъ мѣсець, че не одобрява тѣзи и тѣзи нѣща, и изпрати такива и такива прѣдставители. Внесохте ги, отхвърли ги. И вамъ се налагаше длъжността да напуснете тази трибуна и да оставите тѣзи, които бѣха гласували противъ договоритѣ, да съставятъ министерство. Това тогава го поддържахъ и сега го поддържамъ. Прочее, положението на днешното министерство е незаконно, т. е. непарламентарно. Но може би да ми се каже: нашето положение а posteriori се узакони. Като сждимъ строго, quod ab initio non valuit tractu temporis convalescere non potest, т. е. туй, което отъ самото начало е незаконно, непарламентарно, не можете съ врѣме да го направите парламентарно, вие се явявате тукъ въ Народното Събрание по единъ съвсѣмъ непарламентаренъ начинъ и съ апелъ къмъ народа такъвъ, какъвто сж правила всички — ще видимъ какъ се този апелъ произведе, — вие се явявате на сжицата нога, както се бѣха явили всичкитѣ правителства, слѣдователно, туряте се и вие подъ общия знаменателъ на правителства, излѣзли отъ двореца.

Туй е, г-да прѣдставители, колкото що имаше да кажа за непарламентарното произхождение на днешното правителство.

Но, г-да прѣдставители, тукъ му е мѣстото да кажа и нѣколко думи още, за да можемъ да подчертаемъ разликата между народно или, по-право, парламентарно правителство и между правителство произлѣзло само отъ горѣ. Азъ не можехъ да си обясня дълго врѣме, г-да прѣдставители, какъ бѣше възможно да ставатъ всички ония оскърбления, които ставаха на нашитѣ министри, и тѣ още продължаваха да стоятъ на власт; азъ, напр., не мога да си прѣдставя и досега, какъ бѣ възможна онази резолюция на Държавния Глава, — „да се уволни Д-ръ Ораховацъ, като сжщезрѣменно му се изкаже височайша благодарностъ за

неговото добро управление на санитарното дѣло въ България“. Какъ можеше единъ министъръ, на когото докладътъ се подписва — мотиви, разбира се, трѣбва да е имало въ този докладъ — само да се не прѣдизвика министерската криза, а отъ друга страна му се казва: изкажи моята благодарностъ, че е честенъ и почтенъ, но ти по твои партизански принципъ искашъ да го уволнишъ. По-нататкъ, г-да прѣдставители, азъ не можехъ да си обясня всичкитѣ онѣзи нѣща, които се приказваха, макаръ че нѣмамъ официални данни на рѣка, не можехъ да си прѣдставя стоеието въ министерството, на туй министерство, на онѣзи г. г. министри, които, като се считатъ за съвѣтници на Княза, ни единъ пѣтъ очитѣ му не сж видѣли, ни единъ пѣтъ въ двореца не сж влѣзли. За какви съвѣти ще ми говорите, за какви съвѣтници вие ще минавате, когато васъ не ви викатъ на докладъ, когато не чуватъ вашитѣ мнѣния, когато не ви срѣща този, който е длъженъ да ви срѣща? (А. Груевъ: Защото сж дворцови, затова, г-нъ Такевъ! Тукъ Вие си противорѣчите.) Никаква домашна работа, г-да прѣдставители, туй не може да бѣде. Правителство, което се ослани на болшинството на народното прѣдставителство, има право всѣкога да иска да се зачита то отъ Държавния Глава и всѣкакво незачитане на министерското достойнство и прѣмгиването прѣдъ туй незачитане е вече отъ само себе си блямъ за това министерство. Често пѣти, г-да прѣдставители, ние упрекваме Българския Князь, че се подиграва съ своитѣ министри, че ги третира en canaille, че ги третира: вие сте мой министъръ, а не министъръ на г. Данева и пр. и пр. Но трѣбва да се признае, че въ това отношение и нашитѣ министри, съ голѣма рѣдкостъ, не сж дали на Българския Князь да знае, че тѣзи министри стоятъ на тази скамейка не като слуги, а като мандатери, като пълномощници на това Народное Събрание и затуй всичкитѣ почитания, които се дължатъ тѣмъ, трѣбва да се отдаватъ. Въ туй отношение, какъвто и да се говори, г-да прѣдставители, по менѣ ми се струва, че излизането на г. Константинова отъ кабинета, каквато и домашна работа да бѣше тя, както каза г. Даневъ, азъ я считамъ за нѣщо съвсѣмъ недомашно, а за нѣщо много значуще, което ще ни накара да се позамислимъ; да се позамислимъ затуй, защото, ако е вѣрно това, което се твърди по улицитѣ, ще излѣзе, че при всичкитѣ грѣшки на г. Константинова, като министъръ въ неговото вѣдомство, трѣбва да признаемъ, че на много мѣста той се е държалъ почтено, и само затова, защото се е държалъ почтено, трѣбваше да напусне министерската скамейка. (И. Воденчаровъ: Миналата година това не казвахте!) И защо ни се говореше, че станала тази криза? „Затуй, казва, че се пишеше по вѣстницитѣ, че се шушнѣше по вѣстницитѣ, и за да удовлетвори това любопитство, за да докажа, че между насъ и Княза нѣма разногласие, азъ поднесохъ оставката“. Може

ли г. Даневъ съ ржка на сърцето да каже, че дѣйствиелно това е било мотивътъ за оставката на кабинета, че се пушнѣло по вѣстниците? Ами че и сега се пушнѣ, че г. Людскановъ щѣлъ да излѣзе слѣдъ два мѣсеца; сега не щѣлъ да излѣзе, защото щѣлъ да се подчини на „Вечерна поща“. (Смѣхъ въ крайната лѣвица и лѣвицата.) И сега се пушнѣ, че подиръ два мѣсеца кабинетътъ ще падне. Немѣ е вѣрно това?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Всѣка минута не можемъ да Ви даваме обяснения!

М. Таковъ: Ето защо г. Даневъ не бѣ завчера правъ, мотивитъ му не бѣха прави, че защото по вѣстниците се пишело, затова поднесълъ оставката. (Д. Манчовъ: Вѣди малко прибранъ въ думитъ си.)

Г-да прѣдставители! Вие знаете много добръ какъ се упрекавахъ, когато четѣхъ тукъ не вѣстниците на Китай, а четѣхъ вѣстници издавающи се отъ партията на г. Данева, и когато цитирахъ рѣчта му, менѣ ми се казваше: „абе джанжмъ, малко ли се говори; вие искате всичко туй, което сме проповѣждали, всичкитъ тия купъ думи, както се изразява Дѣдо Манчовъ, да ги прѣобърнемъ въ дѣла? По вѣстниците се пише много!“ Вие, които бѣхте толкова нечувствителни къмъ това, което сте писали и говорили, станакте много чувствителни и даже прибѣгнахте до министерска криза само затуй, че нѣкой ви казалъ, че отношенията между министритъ и Княза не били нормални. И съ какво се свърши всичката тая работа? Свърши се съ оставката на г. Константинова. Всичко ненормално само съ тази оставка се свърши и положението станало нормално! Азъ се съмнѣвамъ въ нормалността на туй положение. И, г-да прѣдставители, като ви казвамъ, че съжالياвамъ за тази оставка, съжالياвамъ не отъ туй, че г. Константиновъ е показалъ нѣкои блѣстящи успѣхи по неговото вѣдомство — може би не бѣше за него работа, както и за мнозина отъ насъ не е, — но трѣбва да признаемъ, че създадената криза, независимо отъ личността на г. Константинова, бѣше криза, която не трѣбваше по такъвъ начинъ да се разрѣшава. (Г. Кирковъ: Кой е виновникътъ?) Виновникътъ е министерството. И когато се е пушнѣло, понеже се обръщало внимание на пушненето, или цѣлия кабинетъ, или никой министъръ, би било онуй парламентарно разрѣшение на въпроса, което би могло да стабилизира положението на министерството и да се даде да се знае, че министритъ трѣбва да се ползватъ съ уважение оттамъ, отдѣто често пѣти сж се третирали en salaille.

Туй, г-да прѣдставители, имаше да кажа, колкото що се касае до парламентаризма на днесъ властующата партия.

Да се спра сега по-специално върху вътрѣшното управление на страната. Г-нъ Христовъ, за да ви докаже, че въ тази страна има вече въдворени редъ и тишина, вече е въцарена законността, той

ни посочи на станалитъ избори и ни каза: можете ли да откажете тази справедливостъ на правителството, че то даде едни абсолютно свободни избори и че отъ тѣзи абсолютно свободни избори излѣзоха допълнителнитъ кандидати? Г-да народни прѣдставители! Тукъ трѣбва да си обяснимъ едно положение: какво се разбира подъ думитъ „свободни избори“, защото ние знаемъ мнѣнието на Българския Държавенъ Глава какво се разбира подъ думитъ „свободни избори“. Едно врѣме, когато уважаемиятъ Дѣдо Цанковъ, г. Петко Каравеловъ, г. Грековъ и г. Радославовъ отидоха при Княза да го молятъ да заповѣда на своето правителство да даде свободни избори, за да види на що е способенъ този български народъ, Българскиятъ Князь имъ каза тържествено: да, изборитъ ще бѣдатъ така свободни, както сж били досега. А ние знаемъ какъ сж били тѣ, пѣкъ не го отричатъ и тѣзи, които сж ги произвеждали. Така щото, има различни мѣрки за мѣрене на изборитъ. За него свободни избори бѣха всички бивши избори и, слѣдователно, и сегашнитъ; но за насъ, тѣзи, които живѣемъ между масата на българския народъ, ние, които носимъ на плещитъ си тѣзи избори, какво разбираме подъ тия избори? Въ това отношение г. Даневъ ни е далъ една строго-научна и практическа дефиниция. На 6 септемврий 1898 г. се произведоха за пръвъ пѣтъ допълнителнитъ избори по новия избирателенъ законъ въ народняшко врѣме. Тукъ въ столицата бѣ кандидатиранъ Дѣдо Цанковъ, неговъ противникъ бѣ г. Згуревъ; както виждата, двѣ борици се неравни сили, но побѣдителъ излѣзе г. Згуревъ. Трѣбва да призная тутакси, че при ония избори нѣмаше побоища, нѣмаше убийства, нѣмаше наранявания, нѣмаше скандали, а станаха мирно и тихо, както станаха и сегашнитъ допълнителни избори. И тогава правителствениятъ органъ излѣзе и каза: „Какво ще кажете сега — не бѣха ли свободни изборитъ? Ето столицата, майката, цвѣтътъ на България, даде довѣрието си намъ; Вие, Дѣдо Цанковъ, стойте съ своята лула при своята маса“. (Смѣхъ.) И тогава г. Даневъ излѣзе съ уводна статия въ в. „България“ съ своя подписъ да докаже, че ония избори не бѣха свободни. И за да докаже той това, нему му бѣ не твърдѣ трудно. Въ брой 76, отъ 22 септемврий 1898 г., на в. „България“ той публикува една уводна статия, отъ която извличамъ слѣдующитъ опрѣдѣления за свободни избори: (Чете.) „Избори“ — заглавието на статията. — „У насъ всѣки жаднѣе за свободни избори, за безстѣснено проявяване волята на избирателитъ, за громко издигане гласа на народа, който въ една истинско конституционна страна е и трѣбва да бѣде гласъ Божий. Нищо по-естествено отъ това и законно, и справедливо желание. Обаче нека веднага прибавя — нищо по-мѣчно, да, невъзможно за достижение понастоящемъ. Защо?“ — пита се той. — „Защото свободниятъ изборъ прѣдполага, отъ една страна, идейна властующа партия, а, отъ друга страна, събуденъ, политически узрѣлъ

гражданинът и организирана опозиция“. По-нататък той развива своята мисъл и казва: „Казвамъ идейна властующа партия, защото искамъ, щото ти да туря по-горѣ отъ всичко идентѣ прокарани въ нейната програма, защото мисля, че въ избирателната борба програмата ѝ трѣбва да бѣде единствениятъ щитъ за отбрана, най-острата нейна стрѣла за атака. По такъвъ начинъ борбата става високо идейна и, което е по-важно, волята на избирателя може свободно да се прояви. Какво става, обаче, у насъ? Тамъ самиятъ управителъ по единъ натъртенъ начинъ прѣпоръчва правителствени кандидати; тукъ отъ познание праца стражари да повикатъ нѣкои влиятелни лица да се повиди съ тѣхъ, т. е. да имъ почете урокъ за поведението, което трѣбва да държатъ прѣзъ врѣме на изборитѣ. Всичкиѣ слабости и окаяности на селянина, а особено въ економическо отношение, се експлоатиратъ по всички посоки. Тукъ ще збѣгне угрозата за събиране недоборитѣ, тамъ за даването подъ съдъ на всички, които на срока, вмѣсто да си издѣлжатъ дълга у каситѣ, искатъ, по обичай, да имъ се продължатъ записитѣ. Другадѣ на селинитѣ се дава да видятъ въ непосредствена перспектива безконечно правене на междуселски ижтища. Въ самото же село новоизбраниятъ кметъ, комуто обѣщаватъ да утвърдятъ избора, развива трескава агитация, а въ селото кметътъ е все и вся: той участва въ опрѣдѣляне загубитѣ отъ градобитнината, той изкарва на стража и глоби, дава позволителни за сѣчене и глоби, глоби и пакъ глоби. За удивление, ето че и стариятъ кметъ иде на помощ на правителството — защото нѣкъ нему обѣщали да касиратъ новопроизведениятъ изборъ! Но властта има и друго прѣимущество: тя може, ако желае, да направи да потекатъ блага и добрини. Затова всѣки върви слѣпо подиръ нея, когато тя обѣщава да построи единъ мостъ, да поправи една рѣка, да прѣдаде една спорна гора и пр. Като вънецъ на всичко, инороднитѣ елементи, а особено турцитѣ и циганитѣ, се дядватъ цѣлокупно да дадатъ гласъ за хюкмата.

„Не искамъ да кажа, че всичката таа агитация се върши отъ агентитѣ на централната властъ. Напротивъ, справедливостта изисква да призная, че напоследѣкъ засѣгането на администрацията въ избирателната борба става нѣкакъ по-дискретно. Като най-първа агитатори на сцената се явяватъ служащитѣ и пр. на самоуправителнитѣ ужъ тѣла — градскитѣ и окръжни съвети, както и цѣлиятъ сонмъ на правителствени партизани, живо заинтересовани, по нѣкои свои разчети, за запазването на statu quo-то. Но това никакъ не измѣнява сѣществото на работата. Азъ не отказвамъ правото на правителствени партизани да агитиратъ. Туй, противъ което азъ заставамъ съ всичкитѣ си сили, е, да се агитира цо горѣописания начинъ и съ горнитѣ срѣдства, т. е. да се агитира отъ името на властта, да се злоупотрѣбява съ нейнитѣ прѣимущества. И дѣйствително, трѣбва да се признае, че е без-

различно за интимидирането на избирателитѣ и за задушването на схициската имъ воля, дали агитацията иде отъ управителя или отъ всемогущи и влиятеленъ шефъ на правителствения група“.

Ето, г-да прѣдставители, кои сж били мотивитѣ на г. Данева, за да докаже, че изборитѣ на 1898 г. не бѣха свободни. Първо, имаше идейна властующа партия — това ще каже тази партия, която бѣ на властъ, не бѣ излѣзла въ политическата борба въ името на нѣкакви начала, а бѣ излѣзла въ името на властта; второ, имаше събудени, политически зрѣли избиратели. И за да илюстрира своята мисълъ, той ви привеждаше цитираниятъ отъ мене примѣри. Да напуснемъ 1898 г. и да дойдемъ на 1902 г. — щамъ, г-да прѣдставители, имаше ли свободни избори въ България, т. е. имаше ли една идейна властующа партия; въ името на какви принципи таа партия излѣзе да се бори? Въ името на своята програма ли, която съ акламация приехте въ 1898 г.? Но тази програма вече не съществуваше. Вие знаете г. Даневъ лани я зачеркна съ единъ карандашъ, като каза: прѣзъ прѣсти сме гледали на управлението и затова така сме говорили. Таа програма не е билъ онзи лозунгъ, въ името на който се борихте. Напротивъ, самъ г. Даневъ казваше друго завчера по избора въ Пловдивъ. Почтенниятъ Стефанъ Калчовъ — като човекъ е добъръ — немъ вие ще допуснете, че като бѣше кандидатъ на правителственията партия, той излѣзе въ името на прогресивно-либералнитѣ принципи, немъ той излѣзе въ името на тѣзи начала, които сж санкционирани въ програмата на тази партия и народното довѣрие? Не, Г-нъ Даневъ каза: ще гласувамъ за Пловдивския изборъ, защото знаемъ какъ е станалъ, нѣма нужда тамъ отъ насилие; тамъ има турци, има гърци, има евреи, едно компактно болшинство, което ходи съ хюкмата. Може да се каже, че тѣ не сж хора, които вѣчно отиватъ съ хюкмата, както казва г. Даневъ. Но, г-да прѣдставители, въ името на какви принципи излѣзе да се бори, ако обичате, г. Ходжевъ въ Бѣлослатинската околия, или г. Шивачевъ въ Анхиаляската околия? Не зная. Г-нъ Даневъ го казва по-нататъкъ въ своята рѣчь. (Чете.) „Властующитѣ агитиратъ не отъ името на своята програма, а отъ името и за смѣтка на правителството. Обаянието на властта е тѣхниятъ щитъ и тѣхнитѣ остри стрѣли за атака“. Ще откаже ли г. Даневъ, че той дойде въ Бѣла-Слатина, че тамъ тържествено каза: този е нашиятъ кандидатъ — г. Ходжевъ; ще откаже ли г. Даневъ, че той ходи въ Месемврия и Анхиаля и каза: този е нашиятъ кандидатъ — г. Шивачевъ; (И. Воденчаровъ: Не е казалъ!) ще откаже ли г. Людскановъ, че и той е ходилъ въ нѣкои околии и е казвалъ: този и този е нашъ кандидатъ? (Министъръ А. Людскановъ: Не съмъ казвалъ!) Искамъ да изтъкна онаа мисълъ, за която малко по-късно ще цитирамъ мнѣнието на уважаемия г. Людскановъ. Г-нъ Людскановъ не е казвалъ, но той е ходилъ. (Министъръ А. Людскановъ: Да, ходилъ съмъ!)

Ще дойдемъ и на това ходене. — И така, г-да прѣдставители, въ името на какви принципи отъ страха на властующата партия се водѣше тази борба? Нашиятъ избирателъ политически по-зрѣлъ ли е станалъ оттогава досега? Азъ мисля, че отговорътъ на този въпросъ не може освѣнъ да бѣде отрицателенъ. Имаме ли съединена опозиция? И това го нѣмахме. Слѣдователно, по терминологията, по опрѣдѣлението на г. Данева, и рѣчъ не може да става за такива свободни избори, за каквито той е проповѣдвалъ нѣкогажъ — абсолютна незаинтересованостъ на властта. А така ли бѣше? Кѣдѣ бѣха г. г. министритѣ всичкото това врѣме? Тѣ крѣтосваха надлъжъ и напирѣ България. Ще откаже ли г. Людскановъ, че той въ с. Драганово бѣше далъ честно слово министерско, че ще имъ прави нѣкакъвъ си валь?

Министъръ А. Людскановъ: Не съмъ казвалъ, че ще имъ прави нѣкакъвъ си валь.

М. Такевъ: Апелирамъ къмъ народния прѣдставителъ г. Каранешевъ.

А. Каранешевъ: Вѣрно!

А. Груевъ: Той е кандидатъ за окръженъ управителъ!

М. Такевъ: Не вѣрвамъ, че г. Даневъ ще откаже, че е казвалъ въ Бѣла-Слатина: нашиятъ кандидатъ е г. Д-ръ Ходженъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Да, казахъ го.

М. Такевъ: Слѣдователно, недѣйте ми говори за свободни избори. Ако г. Даневъ ви казва: „да, казахъ го“, тогава приемѣте, че туй, което сте писали, е фалшъ.

Д. Манчовъ: Не е така. (Смѣхъ въ крайната лѣвица и лѣвицата.)

М. Такевъ: Но азъ ще Ви докажа, че е така.

Д. Манчовъ: Друго е да кажете: прѣпорѣчвамъ този човѣкъ, а друго е да вземете копи и да убивате. И срѣщу мене 150 пушки хвърлиха.

М. Такевъ: Г-да прѣдставители! Азъ нѣма да се силавамъ само на статията на г. Данева, за да дегажирамъ онази чудесна непослѣдователностъ. На стр. 18 отъ стенографическия дневникъ на Х-то Обикновено Народно Сѣбрание, като искаше да откаже да подпише отговора на тронното слово на г. Радославова, за изборитѣ отъ 25 априлий, които всички признавахте, че сѣ били относително свободни, г. Даневъ е казалъ: азъ не ще подпиша отговора на тронното слово, защото за мене изборитѣ не бѣха свободни. А защо не бѣха свободни? Първо, защото имаше официални кандидатури, ми-

нистритѣ бѣха трѣгнали изъ България да прѣпорѣчватъ свои приятели за кандидати. И той текстуално казва: (Чете.) „Ето сега въ какво азъ намирамъ изборитѣ опорочени. Първо, азъ рѣшително отблѣсвамъ практикуването системата на официалната кандидатура. И дѣйствително, като имате прѣдъ видъ уровена на политическото възпитание на българскитѣ граждани, може ли, питамъ азъ, едно правителство съ всичкитѣ органи, отъ които е сложено, да не упражнява — само съ това, че е правителство — едно значително морално влияние, единъ значителенъ мораленъ натискъ върху избирателитѣ? И ако при това се присѣдини още и изричното указание на официалнитѣ кандидати отъ страна на тия, които прѣдставляватъ правителството, били тѣ министри, окръжни управители, или околийски началници, мѣнъ ми се струва, че не може, при такова положение, да се говори за свободни избори. А туй, че е станало въ миналитѣ избори, ще го потвърдятъ не само господата отъ лѣвицата, но и болшинството, вѣрвамъ, ще признае за безспорна истина, че официалната кандидатура е била навредъ култивирана. А азъ бихъ желалъ, занапрѣдъ тя да изчезне. Азъ бихъ желалъ, да изчезне занапрѣдъ и друга една практика, щото прѣдставителитѣ на властта да отиватъ прѣмо да агитиратъ прѣдъ избирателитѣ въ полза на официалнитѣ кандидати“. Вие сте желали това отъ тази трибуна, вие сте проповѣждали туй, вие сте порицавали вашитѣ противници, че сѣ ходили да прѣпорѣчатъ кандидатурата на приятелитѣ си. А вие вършите сѣщото. Дѣ е логиката, г-да прѣдставители?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: За министритѣ не съмъ говорилъ нищо.

М. Такевъ: Ще видимъ сега какво е говорилъ г. Людскановъ за министритѣ. (Крайната лѣвица и лѣвицата: А а а! — Смѣхъ.) На стр. 23 отъ сѣщия стенографически дневникъ, г. Людскановъ, уважаемиятъ днесъ Министъръ на Вжтрѣшнитѣ Работи, казва слѣдующето: и азъ отказвамъ да подпиша отговора на тронното слово, защото намирамъ изборитѣ за опорочени по слѣдующитѣ съображения: (Чете.) „Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ договоритѣ, имамъ сега да направя нѣкои бѣлѣжки по ония въпроси, които г. г. Д-ръ Даневъ и Бѣлиновъ повдигнаха, само азъ ще ги подчеркна и ще ги подкрѣпя съ документи. Думата ми е за официалнитѣ кандидатури. Никой отъ васъ нѣма да откаже, че въ послѣдната избирателна борба имаше официални кандидатури въ пълната смисълъ на думата. (Министъръ Д-ръ В. Радославовъ: Тѣ бѣха на либералната партия.) Г-нъ Радославовъ и г-нъ Грековъ, отказвате ли да сте обиколили цѣла България, да сте свиквали сѣбрания и да сте прѣдлагали кандидатури? Отказвате ли това? (Министъръ Д-ръ В. Радославовъ: Азъ като прѣдседателъ на централното бюро и шефъ на ли-

бералната партия съмъ предлагалъ кандидатури! — Д. Цанковъ: Че може ли единъ министъръ да прѣдлага кандидатури? — Смѣхъ. — Министъръ Д-ръ В. Радославовъ: Мога, като шефъ на либералната партия. — Д. Цанковъ: Тогава не си либералъ. Доу такива либерали! — Смѣхъ.) И по-нататъкъ г. Людскановъ продължава защо не трѣбва да има кандидати официални и мотивира: (Чете.) „Вие знаете, българскиятъ народъ какъ цѣни официалнитѣ кандидатури. Достатъчно е единъ окръженъ управителъ да иска да избере нѣкого, и това не е нѣкоя особена мъка. И справедливо ми казваше г. Драсовъ, Великотърновскиятъ окръженъ управителъ, че нѣмаше нужда отъ много насилія; достатъчно бѣше само г. Халачовъ да не се самооболцава, а окръжниятъ управителъ да разпрати стражаритѣ по активна агитация, да бутне онии гайни и явни пружини въ полза на едни, а противъ други кандидатури, и изборътъ е готовъ, особено пъкъ когато имаше единъ министъръ начело на листата. А повече отъ това за една официална кандидатура какво искате? Тя е официална кандидатура въ пълната смисълъ на думата“. Но по-надолу по-дълбока риба: (Чете.) „По въпроса на официалнитѣ кандидатури въ Франция е имало цѣлъ въпросъ. Знаете, че тия кандидатури сѣ цѣвѣли въ време на втората империя. Азъ направихъ една справка въ едно слово, което Jules Favre е произнесълъ на 13 януарий 1864 г., когато единъ прѣдставителъ отъ лѣвицата, оппозиционерътъ Пикарь, е прѣдлагалъ слѣдующия amendment — допълнение въ отговоръ на тронната рѣчь, когато се е разисквалъ тоя въпросъ въ французката камара. Пикарь е прѣдлагалъ слѣдующето — ще го прочета на френски: (Чете.) „La liberté électorale, méconnue et violée par le système des candidatures officielles, est la première des libertés politiques“, което на български ще рече: „Избирателната свобода, прѣнебрѣгната и изнасилена отъ системата на официалнитѣ кандидатури, е първата отъ политическитѣ свободи“. И Жюль Фавръ, когато е станалъ да подкрѣпи това допълнение въ отговора на тронната рѣчь и да осъди официалнитѣ кандидатури, е казалъ — не ща да цитирамъ цѣлата му рѣчь, а неговитѣ два главни мотива: „Първо, защото официалнитѣ кандидатури сѣ противни въобще на самия принципъ на всеобщото гласоподаване и, второ, защото официалнитѣ кандидатури извратяватъ приспособлението на законоположенията на избирателния законъ“. И това е естествено, когато единъ министъръ-президентъ или на вътрѣшнитѣ работи самъ излиза да агитира, облѣченъ съ всичката мощъ на властта. Какво искате повече отъ това? Какво съвпадение! Г-нъ Първиятъ Министъръ ходилъ въ Бѣла-Слатина, а пъкъ Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи, г. Людскановъ, ходи въ Търново и навсѣждѣ. Ето официалнитѣ кандидатури защо изнасилватъ свободното проявление на народната воля. И така, вижда се, г-да прѣдставители, че г. Даневъ и г. Людскановъ, на-

чело съ г. Цанкова, сѣ били рѣшителни противници на всѣкакви официални кандидатури. Но важно е едно тукъ, този отговоръ, който е далъ тогава г. Радославовъ: „да, имаше официални кандидатури, но не на правителството, а тѣ бѣха на либералната партия“, както и сега ще ни отговорятъ: да, ние ходихме; азъ, ще каже г. Даневъ, ходихъ като шефъ на прогресивно-либералната партия. Но на туй ето какъвъ е отговорътъ на г. Людсканова: (Чете.) „И така, вие виждате“ — казва той на стр. 24, — „че въ послѣднитѣ избори е имало официални кандидатури. Това не го отрича никой, макаръ г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи и да искаше да се извини, че неговитѣ кандидати ги е кандидатирила либералната партия. Разбирамъ какво искаше да каже. Той искаше да каже: ами че ние нѣмаме ли партия, нѣмаме ли основание да прѣпоръчваме и ние свои кандидати? (Министъръ Д-ръ В. Радославовъ: Тѣй!) Да, имате партия, но вашата партия има си бюра, има си организацията — и, може би, по-добрѣ отъ всички, но никога министърътъ, облѣченъ съ властъ, нѣма право да отива отъ градъ на градъ да прѣдлага, чрѣзъ свитѣ подвѣдомствени управители и началници, които и тѣй сѣ усярди въ услужване на властующитѣ, да прѣдлага и да налага свои официални кандидати. За това имате партия, която иначе я обезличавате; имате бюра — това е тѣхна работа. Ще кажете, че на други мѣста това не става ли? Тия работи въ други мѣста не ставатъ. Дори и въ Франция, дѣто сѣ ставали, сега не ставатъ; откажъ падна втората империя въ Франция, и по-менъ нѣма за официални кандидатури. Всѣко такова поплъзновение тамъ може да повлѣче министерска криза. (Министъръ Д-ръ В. Радославовъ: Да, но тамъ не бѣгатъ въ Русия!) Днесъ подчинени на законитѣ, никой министъръ и не помислова да си позволи подобно нѣщо. Така щото, официалнитѣ кандидатури сѣ паднали заедно съ империята. Въ рѣчта си Жюль Фавръ по-нататъкъ казва: „Вие ще кажете, че Франция е слаба, трѣбва да бѣде подъ опекунство и затова ѝ турите официални кандидатури“. Ето какъ сѣ оправдали тогава официалнитѣ кандидатури. Г-нъ министъръ Радославовъ ме апострофира, че съмъ билъ напусналъ България въ време на безправния прѣденъ режимъ“. И така, съ цитати изъ външни парламенти и съ историята на втората французка империя, г. Людскановъ е искалъ да докаже на г. Радославова, че ходенето му да прѣдлага кандидати, както е направилъ г. Даневъ въ Бѣла-Слатина, е нѣщо запрѣтено и насилне надъ свободното изражение волята на избирателитѣ и нигимизираше — да употребя думата на г. Данева — свободната воля на избирателитѣ. Ако въ това, г-да прѣдставители, можемъ да считаме изборитѣ за опорочени и за липса на свобода, можете ли да твърдите, да настоявате, че въ произведенитѣ току-що избори нѣмаше това насилне на свободната воля на изби-

рателитѣ? Г-нъ Даневъ не го отрича. Слѣдователно, признайте по вашето мнѣние и убѣждение, по онѣзи принципи, които вие сте проповѣждали, като болшинство, и по онѣзи принципи, които г. Даневъ тукъ е проповѣдвалъ, че като дойде на властъ, по-скоро главата ще си строи, отколкото да ги нахърни, че свобода въ изборитѣ не е имало и при послѣднитѣ донѣлнителни избори.

Но Министъръ-Прѣдседателъ г. Даневъ и г. Людскановъ отказаха тогава да подпишатъ отговора на тронното слово още и за единъ мотивъ. Изборитѣ, казватъ, не бѣха свободни още и затуй, защото вие флагрантно потѣпкахте свободата или, по-право, автономията на общинитѣ, вие по нѣколко пѣти разтурихте общини въ навечерието на изборитѣ и назначихте тричленни комисии, за да ви услужатъ. Това е всичко писано въ дневника — не желамъ да ви го цитирамъ, за да ви не отегчавамъ; съмнѣвающиятъ се може да го провѣри. Но, г-да прѣдставители, ако нахърненіето автономията на общинитѣ е изнасилване свободното изражение волята на българскитѣ избиратели и ако то обуславява насилията, моля ви, за Бога, можете ли да ми кажете, че е чисто настоящето министерство отъ това посѣгателство? Нашитѣ общини не бѣха ли по 3—4 пѣти, а на едни мѣста по 6 пѣти разтурени? Не се ли разтуриха телеграфически общини въ навечерието на законодателнитѣ избори? Не се ли разтуриха 743 общини? Не говоря за допълнителнитѣ избори, а говоря, въобще, за началото, което се е провеждало въ програмата на прогресивно-либералната партия. Но, г-да прѣдставители, още едно нѣщо щѣхъ да пропусна да ви кажа, за да докажа още по-релефно своята мисль. Турянето официални кандидатури има и слѣдующето деморализирующе влияние: (Чете.) „Отъ „Държавенъ Вѣстникъ“ виждаме, че тамъ, дѣто сж пропаднали официалнитѣ кандидатури, за това сж платили административнитѣ чиновници съ своето положение. Единъ отъ най-голѣмитѣ пороци, една отъ най-голѣмитѣ несправедливости на официалнитѣ кандидатури е и тази, че тѣ турятъ агентитѣ на властѣта между хлѣба и изпѣлението на своя дългъ. (Б. Лунговъ: Между чука и наковалнята!) Тѣ турятъ всѣки агентъ на властѣта въ положение да изнасили своята съвѣсть и да не бѣде послѣдователенъ съ своитѣ задѣлжения да наруши службата си“. И така, г-да прѣдставители, поставянето на тия кандидатури още има за послѣдствие, както казахъ, изкушението на тия чиновници, а единъ пѣтъ автономията на общинитѣ суспенсирана; единъ пѣтъ турени чиновницитѣ между чука и наковалнята, между хлѣба или да плюятъ на съвѣстѣта си, вие можете да мислите за онѣзи послѣдствия, които могатъ да станатъ отъ този начинъ на дѣйствиe. А сега ще ми позволите да кажа, както е казвалъ едно врѣме Исусъ Христосъ: „Чисти ли сте вие отъ тѣзи пороци, които приписвате на тази дѣвица, за да хвърли единъ поне отъ васъ камъкъ на нея?“ И вие, които стоите на

министерската трибуна, и тия, които стоятъ на дѣсницата, сте ли чисти отъ тия пороци, за които сте упрекавали вашитѣ прѣдшественици, за да твърдите, че вие сте народно министерство, че вие сте дошли по парламентаренъ редъ на тази трибуна, че вие сте свободно изражение на народната воля, че вие сте истински български парламентъ? Ако можете да кажете това, азъ ще слѣза отъ тази трибуна.

Но, г-да прѣдставители, тѣ сж отказали да подпишатъ тронното слово още и за едно. „Много чиновници, казватъ тѣ, „извършиха прѣстѣпления по изборитѣ“, — това, което не отказватъ и днешнитѣ г. г. министри, това, което тѣхниятъ партяголе г. Христовъ вчера каза: „може да сж се случили инцидентни случаи, но какво да правимъ? — ще се стараемъ да ги отстранимъ“. Така сж отговаряли, г-да прѣдставители, и тогавашнитѣ министри. Но на туй г. Даневъ е казалъ, пакъ въ сжщия стенографически дневникъ: „Жалното е, че ние не виждаме всичкитѣ тия чиновници, които сж се провинили въ изнасилване свободната воля на избирателитѣ, да сж седнали на подсѣдмата скамейка, а досега още продължаватъ да седятъ на службата си.“ Чисти ли сте и отъ този порокъ? Вие лани ни искахте присѣди, влѣзли въ законна сила, за да се увѣрите, че е изнасилена свободната воля на избирателитѣ. Вие имате вече присѣди: Орханійскитѣ околийски началникъ е наказанъ за агитация по изборитѣ; старшиятъ стражаръ въ Пловдивъ и той е наказанъ за онѣзи изтезания и гонения съ голи пашки избирателитѣ отъ Пловдивската околия, за което говорихъ отъ тая трибуна два часа, но не вѣрвахте. И тамъ има насилия и има присѣда влѣзла въ законна сила, но не знаи дали е още на служба. Но, г-да прѣдставители, азъ сега ще ви посоча на факти, които страшно изобличаватъ въ това отношение днешното правителство. Има обвинителенъ актъ издаденъ противъ Татарпазарджикския околийски началникъ, чрѣзъ който се иска 5 години окови на краката. Дѣлото е насрочено за 20 ноемврий, но той и досега е на служба — началникъ въ униформа. И, макаръ да питахъ г. министра: ще ли го държи на служба, не намира ли за необходимо да го отстрани, той ми отговори, че не ще да го отстрани. И слѣдъ туй вие сте писали въ вашето тронно слово: (Чете.) „Приятно ми е да отбѣлѣжа старанията на правителството ми за заякчаване реда, законността и свободата“. Можете ли, г-да прѣдставители, ми каза, защо това правителство, което знае че има обвинителенъ актъ противъ единъ околийски началникъ, че той ще седне на 20 ноемврий прѣдъ Татарпазарджикския сѣдъ като обвиняемъ, че прокурорътъ ще иска да го сѣдятъ за прѣстѣпление, което влѣче 5 години окови на краката, че той ще седне съ униформата си въ сѣда, не се старае да го отстрани? Какво впечатление ще направи този околийски началникъ, който ще седне съ униформата да го сѣдятъ? (И. Воденчаровъ: Разли-

ката е, че едно време министритѣ не позволяваха да ги сждятъ, а сегашнитѣ министри позволяватъ да ги тургатъ на скамейката на подсждимитѣ.) Сега ще Ви кажа. Г-нѣ Воденчаровъ! И въ този пунктъ правителството е неоправдано и, за щастие, като ме прѣдизвиквате, ще Ви кажа, че то е унищожило цѣлата програма на прогресивно-либералната партия. Прокурорътъ поиска да се даде подѣ сждѣ, но г. Людскановъ отказа и трѣбваше да се сезира Върховниятъ Касационенъ Сждѣ, и той го даде подѣ сждѣ. (Смѣхъ въ лѣвицата и крайната лѣвица. — И. Бобековъ: Хубаво е направилъ!) Кждѣ остава вашата теория за разликата между бившето и настоящето управление? И днесъ се не дава позволение, както и вчера не се даваше, и днесъ Касационниятъ Сждѣ трѣбва да се произнесе, както и вчера се е произнасялъ. Нѣщо повече ще ви кажа. Нѣма да откажатъ и прѣдставителитѣ отъ Татаръ-Пазарджикъ, че имаше двама старши стражари, които вече не сѣ сега стражари — ужасни злодѣи. Прокурорътъ иска нѣколко пѣти отъ окръжниятъ управител да даде разрѣшение за даването имъ подѣ сждѣ, но окръжниятъ управител отказва. И знаете ли какъ? Сжитѣ тия старши стражари биятъ унтеръ-офицери по улицата. Единъ майоръ, назначенъ да произведе слѣдствие, единъ почтенъ майоръ, произведе дознание и го прѣдстави на прокурора. Прокурорътъ по надлежния редъ иска разрѣшение за даването имъ подѣ сждѣ и окръжниятъ управител дава слѣдующата резолюция: „Понеже не вѣрвамъ на това дознание, не разрѣшавамъ.“ И трѣбваше да се сезира апелативниятъ сждѣ и той да разрѣши за даването имъ подѣ сждѣ. Каква е разликата, прочее, отъ онава, което бѣше вчера? Но ми казвате нѣщо повече: „сега ние разрѣшаваме това нѣщо да става.“ Не; сега става нѣщо по-лошо, въ едно отношение, — бързамъ да прибавя — отколкото по-прѣди. Сега уважаемиятъ Министъръ на Правосъдието е издалъ едно окръжно, съ което запрѣщава на прокуроритѣ да отиватъ безъ разрѣшение на министерството да изслѣдватъ оплакванията противъ администрацията, защото нѣма да имъ визиратъ смѣткитѣ за пѣтнитѣ пари. И ето ви вамъ фактическо отнимане възможността на гражданитѣ да търсятъ правосъдие. Азъ нѣколко пѣти заявихъ на прокурора: елате, моля Ви се, да изслѣдвате тази и тази афера! Той каза: г-нѣ Такевъ, ще искамъ разрѣшение; иначе не ми позволяватъ да отида. Прѣстѣплението е извършено, слѣдитѣ може да се прикриятъ! А вамъ е известно, че по прѣстѣпления на администрацията прокурорътъ трѣбва лично да прави изслѣдвания. Не му позволяватъ да отиде, не му отпускатъ пѣтни пари, а ние знаемъ, че мнозина не могатъ отъ джеба си да плащатъ, а и свидѣлитѣ не могатъ да дохождатъ. Бѣше случай, когато единъ прокуроръ — въ негова честъ трѣбва да го кажа — отиде, на свои разноски въ Берковица, въпрѣки запрѣщението на министерството, да изслѣдза едно прѣстѣпление, състави обвинителенъ актъ и мини-

стерството бѣше принудено, види се, да му визира смѣтката за пѣтнитѣ пари. Можете ли, г-да прѣдставители, да ми говорите вие менѣ за даване пълна възможност да се прѣслѣдватъ прѣстѣпленията? И какво, г-да прѣдставители, още? Ние имаме тукъ една програма на прогресивно-либералната партия, въ която изрично е казано, че даването подѣ сждѣ чиновницитѣ ще става безъ всѣкакво разрѣшение. Искане се отмѣненето на чл. 45 отъ углавното сждо-производство. Всѣки, който се е провинилъ, макаръ най-почтенъ човѣкъ въ България, щомъ се даде заявление противъ него, прокурорътъ има право да го хване; а единъ стражаръ, взетъ отъ улицата, единъ околийски началникъ съ не по-добъръ цензъ — не може; той е неприкосновенъ; той може да бие, може да безчести, както твърди интерпелацията на г. Савчева за Бѣлоградчикския околийски началникъ; той е недосѣгаемъ; за него анкета административна тежѣва ще правимъ. Ако утрѣ се даде едно заявление противъ г. Калчова, Гешова, Каравелова, Цанкова, Данева, когато не ще да е министъръ, прокурорътъ ще ги хване и ще ги прати тамъ, дѣто заповѣдватъ законитѣ да бѣдатъ пратени. Кждѣ е тази правда, кждѣ е тази равноправностъ, която ни казва конституцията, че всички сме равни прѣдъ законитѣ? Ето защо и въ това отношение, г-да прѣдставители, вашата програма не издържа никаква критика.

Д-ръ П. Ношковъ: Г-нѣ Такевъ! Министерството внесе законопроектъ за измѣнение на чл. чл. 44 и 45 отъ углавното сждопроизводство.

Д-ръ Е. Милановъ: А окръжното, което е издадено?

И. Воденчаровъ: Сега за ухото и вжтрѣ въ дрантолника ще ги хвърлимъ!

М. Такевъ: Азъ, прочее, намирамъ случай сега да помоля г. Министра на Правосъдието, уважаемиятъ г. Христо Тодоровъ, въ справедливостта висока на когото не се съмнѣвамъ, да отмѣни тутакси това окръжно на свои прѣдшественикъ и да даде пълна възможностъ на прокурорската властъ да ходи да разслѣдва прѣстѣпленията на административната властъ. (Министъръ Х. Тодоровъ: Ама ще правятъ търговия!) Възможно е, г-нѣ министри, да правятъ търговия, както казвате. За честѣта на българскитѣ прокурори — всички почти сѣ юристи и още горѣ-долу сѣ самостоятелни — можемъ да вѣрваме, че нѣма да правятъ търговия отъ ходенето имъ безостановично да разслѣдватъ. Но, г-да прѣдставители, менѣ ми се струва, че честѣта, животътъ и имотътъ на българския гражданинъ стоятъ по-високо, отколкото похарчването на 5—10.000 л. излишни, пѣтни и дневни на прокуроритѣ. Дайте тѣзи пари, за да спите спокойно, за да бѣдатъ гарантирани вашитѣ имуществени и човѣшки права. Ето защо ще моля г. министра и въ това отношение

да се не стѣснява, да даде пълна възможност на прокуроритѣ да ходятъ.

Нѣщо повече, г-да прѣдставители! Каза ни се намѣ въ първия пасажъ на тронното слово, че правителството се старае да въведе редъ и тишина. Добръ е направило, че не е писало въ абсолютна форма това свое желание, т. е. не е утвърдило, че то е въвело редъ и порядъкъ, но се старае. Обаче, азъ и тукъ отрицавамъ, до известна степенъ, старанието на правителството, прѣдъ видъ на онѣзи факти, които му ги цитирахъ и сега държа при себе си още една друга, цѣла една таблица на прѣстѣпления, извършени отъ околийскитѣ началници, известни на г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи, но тѣзи началници и досега стоятъ. Вие знаете, г-да прѣдставители, че въ августъ мѣсецъ станаха изборитѣ за селскитѣ общини. Между другитѣ, се произведе изборъ и въ с. Пранга, Добричката селска община, Хасковско, Куртовокованска, Калотинска, Царибродско, Сарсанларско, Русенско и т. н. — единъ цѣлъ списъкъ. Но какво става? Общината на с. Пранга чака и досега да се съобщи, че изборътъ е станалъ и че е утвърденъ. Има заявление въ министерството, има протести, окръжниятъ управителъ ги праща на околийския началникъ, а околийскиятъ началникъ казва: вървѣте си; то е моя работа. Сега имате ноември, а изборитѣ бѣха въ августъ! По-нататкъ. Въ едно село избра се единъ кметъ. Какво прави, обаче, г. околийскиятъ началникъ? Понеже той ималъ единъ приятелъ, който трѣбвало да стане кметъ, пише една записка, която неотколѣ биде публикувана въ в. „Миръ“ и която знае и г. министърътъ, и свиква съвѣтницитѣ на второ заседание. Въ тая записка имъ казва: „Понеже изборътъ, станалъ еди-кога си, се счита нестаналъ, прѣдлага ви се да се съберете на новъ изборъ и да изберете Ивана Драгановъ“. И дѣйствително го избиратъ. (Чете.) „Бърза. Записка.“ Прѣдлагамъ на г. г. общинскитѣ съвѣтници, Ангелъ Христовъ и Златко Мариновъ, утрѣ въ 8 ч. прѣдъ обѣдъ да се явятъ въ канцеларията на Горноозировското общинско управление за рѣшаване на доста важни въпроси и избиране на кметъ и неговъ помощникъ, тъй като произведениятъ по-рано изборъ се счита за нестаналъ. 23 октомври 1902 г. Околийски началникъ: П. Масларски“ — известниятъ. Това е известно на г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи. Г-нъ Масларски е посегналъ по единъ флагрантенъ начинъ на общинското самоуправление; г. Масларски свиква, заплашва — знаете вече по кой начинъ е постѣпилъ, — за да се бламира единъ кметъ, за да се избере другъ; счита той изборъ за нестаналъ, унищожава го, свиква ги за бърза работа и прѣдлага да се избере другъ човѣкъ, неговъ приятелъ. Ще видимъ, когато това нѣщо е известно на г. министра, какво той е направилъ.

Но, г-да прѣдставители, на г. министра е известно още и друго нѣщо. Той е известенъ въ Силистренско, тамъ, въ едно село какво станало. Дохожда селско-общински изборъ. Има двама кандидати за кметове.

Единиятъ кандидатъ, прѣзъ вечерта, взематъ и съ единъ сонмъ стражари го отвеждатъ въ Силистра. Това е било въ сѣботата. До вечерта го пушатъ и вечерта се събиратъ избирателитѣ въ къщата му да обмислятъ по кой начинъ утрѣ да се явятъ на избора. Въ това врѣме явяватъ се единъ сонмъ стражари; грабватъ го по бѣли гащи, извеждатъ го отъ дома му, отвеждатъ го въ Силистра и го затварятъ. На другия денъ изборътъ се произведе благополучно.

Трети единъ случай, г-да прѣдставители, пакъ въ онзи край — Разградско. — Държа на г. министра имената, за да не ви отегчавамъ съ цитиране; тѣ сж прѣдъ мене. — Избира се единъ кметъ и единъ помощникъ. Помощникъ-околийскиятъ началникъ, нѣкой си Халилъ Ахмедовъ, що ли, отива и казва: ще унищожите този изборъ, тѣзи хора сж неприемливи; ще ми изберете еди-кой си и еди-кой си, по заповѣдъ на околийския началникъ. И избиратъ единъ турчинъ, помощникъ, и пакъ единъ турчинъ, кметъ; избраниятъ българинъ кметъ се бламира, не е приетъ той. Историята съ Карлово вие я знаете. Вчерта ви се чете отъ тѣзи банки за случая, какво е било съдѣйствието на администрацията по общинското имъ самоуправление. Да цитирамъ ли, г-да прѣдставители, още факти? (Отъ дѣсницата: Цитирайте, цитирайте!) Искате да ви цитирамъ още факти? (А. Груевъ: Да.) Менѣ ми се струва, че не съмъ азъ човѣкътъ, у когото ще липсватъ тия факти. Защото, когато азъ излизамъ на трибуната да говоря, азъ всѣкога съмъ се старалъ да бѣда съ аргументи въ рѣка, а не съ празни думи, и съмъ считалъ, че най-силното срдѣство е, когато азъ се силавамъ на туй, което вие сте поддържали, и затуй съмъ считалъ за необходимо да възпроизвеждамъ вашитѣ рѣчи, вашитѣ проповѣди, вашитѣ програми и отъ васъ поддържаниятъ начала отъ тази трибуна. (Нѣкой отъ дѣсницата: Благодаримъ, че ни ги напомняте.)

Но, г-да прѣдставители, за да се говори, че има старание, за да се въведе редъ и тишина въ тази държава, вие ще ми позволите още да ви цитирамъ нѣколко отгратителни нѣща. На г. Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи е известно за ония изтезания изъ участъцитѣ, които ставатъ твърдѣ често сега въ България; нему сж известни — имамъ медицински свидѣтелства тукъ — бититѣ въ полицейския участъкъ въ Пещера. Едни отъ тия четохъ отъ тази трибуна. Но азъ пѣма да чета за Пещера. (И. Воденчаровъ: Стари или нови?) И нови има, г-нъ Воденчаровъ, — известни сж на г. министра. Но за да не кажете, че съмъ се занимавалъ съ нашитѣ дертове, ще отида по-далечъ. Вие знаете за телеграмата на Д-ръ Павлова отъ Дупница, изтезаванъ въ полицейския участъкъ; вие знаете за телеграмата на Маринова отъ Варна, съ която се оплаква, че го вкарали въ участъка и му взели здравето; вие знаете оплакванията въ нашия печатъ, дошли и въ министерството, които се намиратъ въ Пазарджикския прокурорски паркетъ

за изтезаванията, които се вършат въ полицейскитѣ участъци; вие знаете за насилията, които станаха надъ маса граждани въ Пазарджикъ — българи и евреи — тѣ сж известни на г. министра. (Министъръ А. Людскановъ: Нищо не ми е известно.) Скърба, че не Ви е известно. Всички тия нѣща ще Ви ги изложатъ, г-нѣ министре, въ едно запитване, за да имате възможностъ да се произнесете. Но, г-да прѣдставители, тия нѣща, които азъ събирамъ, не ги измуквахъ отъ прѣстѣпни си, но тѣ сж публикувани въ вѣстникитѣ. (Министъръ А. Людскановъ: Може да сж публикувани.) Може ли да ми откажете, че трѣбва да прѣдставите тия нѣща. (Министъръ А. Людскановъ: Да, провѣрилъ съмъ ги.) Ако Вие сте провѣрили тия съобщения на нашата преса, азъ никога не се надѣвахъ, че ще ми кажете: менѣ не сж известни. Трѣбва да Ви сж известни, защото всички сж публикувани и отъ всички почти има жалби въ Вашето министерство. Може би да не сж Ви ги докладвали, но това не измѣнява сжидността на нѣщата.

Единъ вѣстникъ, г-да прѣдставители, въ добросъвестността на който нѣма да се усъмните, именно в. „Лѣсковска Дума“ — органъ на прогресивно-либералната партия се титулира, — казва: „Трѣбва да признаемъ факта, че у насъ ставатъ ужасни обири“, и като опровергава казаното отъ другъ единъ вѣстникъ, който твърди противното, казва: „Нѣма защо да го криемъ, нѣма властъ“ — въ тази смисълъ, че властта не се занимава съ своето назначение. Въ продължение на 7 мѣсеца въ Пазарджишко, уважаемия г-нѣ министре, сж станали повече отъ 70 убийства. За тѣхъ има обвинителни актове, има слѣдствие, тѣ сж констатирани прѣстѣпления. Защо? Защото полицията не се занимава съ пазенето на хорския имотъ, животъ и честъ, а се занимава съ свършено други нѣща. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Въ Пазарджишкия окръгъ и навсѣкдѣ въ България, понеже събираме сега свѣдѣния за прѣстѣпността, тази година много значително сж намалѣли отъ прѣдидущитѣ години.) Възможно е. Въ Пловдивско сж станали само въ една недѣла 6 убийства и кражби посрѣдъ улицата. Вѣрно е, г-да прѣдставители, че прѣстѣпления ще сжществуватъ докато сжествува човѣкътъ въ тази си натура, или, както е казалъ единъ знаменитъ италианецъ, „докато сжествува жена и хлѣбъ, всѣкога ще сжществуватъ прѣстѣпления“, и туй, на което азъ искамъ да обърна вашето внимание, то е, че нашата полиция не се рекрутира отъ хора такива, за които се е пледирало отъ тази трибуна, но се рекрутира отъ измѣта на обществото. Кой ще откаже, напр., този фактъ, който днесъ ме порази, че единъ околийски началникъ въ Бѣлоградчикъ е абсолютно неграмотенъ, който кара старшия стражаръ да му пише писмата до г. Людсканова — (К. Мирски: И да го подписва.) и да го подписва, — който е отивалъ да безчинствува въ училището, като е турялъ стражаръ за

часови? Кой е този господинъ? Мисля, че е онзи прословутъ воденичаринъ, за когото нѣкога ставаха запитвания.

Това като казвамъ, азъ искамъ да поддъртамъ мисълта, че е вече врѣме да се тури край на туй безалаберно назначаване на служба по партизански съображения. И азъ толкова повече имамъ право да кажа това, защото и тогазъ, когато сподѣляхме властта съ днешния министъръ, казахъ го на г. Сарафова: моли Ви се, г-нѣ Сарафовъ, пратѣте къмъ паненско хора неизвѣстни за околийски началници, почтени и честни, хора, които да слушатъ само вѣст и закона, да се унищожатъ туй разбойничество, което се е въдворило въ паненско, защото го е срамъ вече човѣкъ да каже че е отъ Пазарджикъ. И дѣйствително, на първо врѣме стана: пратиха ни за околийски началникъ единъ човѣкъ отъ Сѣверна-България, който се помъчи да въведе редъ, но той биде скоро уволненъ и на негово мѣсто биде назначенъ днешниятъ околийски началникъ, който въ народнишко врѣме бѣше околийски началникъ въ Самоковъ и бѣше извършилъ маса безнравствени дѣла, за което свѣдѣтелствува архивата на Министерството на Вжтрѣшнитѣ Работи — и моли г. министра да се заинтересува, — а оттамъ го пратиха въ Бургазъ.

Министъръ А. Людскановъ: Не е система и не подобава на единъ народенъ прѣдставителъ да напада чиновникитѣ по този начинъ.

М. Такевъ: Никое правителство, откакто България сжествува, не е имало за система да бие и трепи българскитѣ граждани. (Отъ дѣспницата: Брей! — Смѣхъ.) Кое правителство е имало за система, разберѣте добръ, защото г. Людскановъ казва: нѣмали за система.

Министъръ А. Людскановъ: Азъ не съмъ казалъ това.

М. Такевъ: Не е система, казахте.

Министъръ А. Людскановъ: Не е система да се нападатъ по този начинъ чиновникитѣ!

М. Такевъ: Когато азъ искамъ да обърна вниманието на г. министра върху единъ таквъ служащъ, азъ съмъ длъженъ да цитирамъ конкретни факти, защото уважаемитѣ Ваши приятели казватъ: кажете ни факти.

Министъръ А. Людскановъ: Да, азъ вземамъ бѣлъжка.

М. Такевъ: Тукъ вчера се говорѣше: не щемъ голи думи, а искаме факти, и азъ се мъча да подкрѣпя своитѣ твърдения съ факти. Ако вие желаете само имена да споменувамъ и да обръщамъ вашето внимание, толкова по-лесно за менъ. Но туй тогава, ми се струва, ще бѣде голословно твърдение. Прочее, азъ поддържамъ, че всѣки, който се

явява отъ тази трибуна да обвинява даденъ чиновникъ, той е длъженъ да посочи на конкретни факти, на конкретни обвинения.

Г-да прѣдставители! Въ сѣщия този пасажъ се казва пакъ: „правителството се старае да въведе редъ и законностъ“. Прѣкрасно! Нарушихте ли вие единъ основенъ принципъ на нашия законъ за личната свобода, или не? Нарушихте ли вие чл. 27 отъ закона за полицията? Прибѣгнахте ли и вие до интернирания такива, до каквито бѣха прибѣгвали и други правителства? Да, прибѣгнахте. Чл. 27 отъ закона за полицията казва: „Могатъ да бѣдатъ интернирани на мѣстожителство само тѣзи, които нѣматъ затвърдено мѣстожителство или не могатъ да оправдаятъ своитѣ сръдства за прѣхрана, или нѣматъ никаква работа.“ Азъ моля уважаемия Министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи да ми каже, отъ този ли родъ вагабонти — както се изрази нѣкога г. Стоиловъ или г. Даневъ въ своята рѣчь, — отъ този ли родъ вагабонти е генералъ Цончевъ, отъ този ли родъ вагабонти е полковникъ Николовъ? (Министъръ А. Людскановъ: Вие имате интерпелация, защо днесъ повтаряте сѣщото?) Отъ сѣщия родъ ли сѣ офицеритѣ Саевъ и Стояновъ, и онии, когото онази вечеръ сте интернирали? (Министъръ А. Людскановъ: Ще Ви отговори на интерпелацията.) На интерниранията ще ми отговорите — да. Но по случай отговора на тронното слово, когато искате да подпишемъ вашия отговоръ, че сте се старали за запазването реда, ние желаемъ — вие може да не желаете, — но когато единъ народенъ прѣдставителъ излиза отъ тази трибуна и иска да отрицае свои подписъ на такъвъ актъ, той трѣбва да го мотивира. И азъ искамъ да мотивирамъ, защо ще го отрицая. Добрѣ, вѣрвамъ, че вие ще ми кажете още отсега: интереситѣ на България изискватъ това. Така; но защо упрекавахте покойния Стамболовъ за неговото „вътрѣшно убѣждение“ и за ония „висши държавни интереси“, които му налагаха да интернира уважаемия Д-ръ Молловъ, да интернира г. Орошакова, да интернира толкова други хора, и оная прословута записка: „Искамъ експулзирането на тия вагабонти: Д-ръ Молловъ, Д-ръ Даневъ, Сарафовъ, Орошаковъ и пр. и пр.“ Какъ ще оправдаете това? И тогава онѣзи хора казваха: да, ние вършихме прѣстѣпления; Стамболовъ не ги криеше. И днесъ г. Петковъ отъ тази трибуна казва: „вѣрно е, ние бихме, трепнахме, правихме насилия по изборитѣ за благото на отечеството: нашето убѣждение бѣше, че ние служимъ на този народъ“. Вие сте въ сѣщото положение — съ това ли ще го оправдаете? Генералъ Цончевъ изпидихте въ Дрѣново да живѣе и, нѣщо повече, отидохте дотамъ, че, кога дойде раненъ въ България, излѣзе в. „България“ да се закаква, че той тутакси слѣдъ оздравянето си ще бѣде отново въ дворенъ на мѣстожителство и даденъ подъ сѣдъ, задѣто безъ позволение напусналъ Дрѣново. Кога е било това нѣщо? При кое правителство? А още по-малко трѣбва да се надѣваме

при уважаемото днешно правителство, което се титулира „прогресивно“ и, при това, „либерално“. Никакви закони, никакви съображения, никакви висши държавни интереси не могатъ да оправдаятъ туй интерниране. Каза се тогава, писа се, че му намѣрили компрометирующа документи въ архивата. Ако сте намѣрили, ето сѣдилищата, дайте го въ сѣдъ. Но да ме грабнете отъ тукъ и, немилъ-недрагъ, да ме пратите въ нѣкой край, дѣто не мога да съществувамъ, защо ще го направите? Туй ли може да бѣде оправдание на едно министерство, че направило това по висши съображения? Ето защо и въ това отношение, каквото щете, г-да, да казвате, но туй интерниране абсолютно не е оправдаемо, съ нищо не може да се извини.

Г-да прѣдставители! Още единъ фактъ ще ви съобща и ще помоля г. министра да го провери. Твърдя, че полицията събира абонамента на в. „България“. За свидѣтели посочвамъ единъ прокуроръ и единъ сѣдебенъ слѣдователъ; готовъ съмъ да ги кажа на г. министра. (И. Воденчаровъ: Кажете кои сѣ.) Отъ Пловдивъ. Г-нъ Пловдивскиятъ околийски началникъ — моля да се провери — е писалъ на бирницитѣ да одѣржатъ отъ всѣка община по 13 л. абонаментъ на в. „България“, при издѣлжението на общинскитѣ.

Д. Цанковъ: По-високо го кажи! Не те е срамъ! (Смѣхъ.)

М. Такевъ: Ако, г-да прѣдставители, тия факти сѣ вѣрни — азъ ги твърдя, че сѣ вѣрни, и моля г. министра да ги провери, — онова, което ще искамъ отъ г. министра, е, тѣзи нѣща да се не повтарятъ, а отъ друга страна всички провинивши се чиновници въ тази смисълъ да бѣдатъ уволнени.

Д. Цанковъ: Не те чуватъ хората; викай по-високо.

М. Такевъ: Азъ съмъ доста младъ за да мога да викамъ.

Д. Цанковъ: Сѣкашъ, че се намиращъ въ нѣкой кръчма.

М. Такевъ: Въ кръчми ходятъ онѣзи, които проповѣдватъ рѣзване на процѣпъ тютюня и намаление заплатата на Княза.

Ето защо, г-да прѣдставители, менѣ ми се струва, че въ този пасажъ на тронното слово има нѣкои нѣща, които не съвпадатъ съ дѣйствителността, и че трѣбва народното прѣдставителство да изкаже желание да се не повтарятъ всички тия нѣща, на които и вие и ние сме били свидѣтели.

Да дойдемъ сега да кажемъ нѣколко думи върху финансовата политика на правителството. Тукъ, г-да прѣдставители, нѣма какво много да кажемъ, — и нѣма затуй, защото азъ не чухъ, нито миналата година, нито тази, онази традиционна декларация на Министра на Финанситѣ, онѣзи традиционни

обяснения съ цифри на ръка, които въведе едно време г. Геповъ при генералните дебати на тронното слово.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Ще ги чуете при генералните дебати на бюджета.

М. Такевъ: Прѣкрасно. Затова пъкъ ние искаме да знаемъ едно друго нѣщо. Въ тронното слово се описва и финансовото положение на страната, и ония мѣроприятия, които правителството мисли да вземе, за да изведе страната отъ това безизходно, както всички признаваме, финансово и економическо положение. Тукъ въ тронното слово има само едно нѣщо заеднато, че нашиятъ заемъ, благодарение на тази политика, която се поведе сега, се е покрилъ три пѣкти и че се е добръ котиралъ. Менѣ ми се струва, г-да народни прѣдставители, че по-добръ щѣше да бѣде, ако този пасажъ не съществуваше въ тронното слово, защото всецѣло той е противъ днешното министерство. Когато ние отъ тази трибуна твърдѣхме, че кредитътъ на България не е слабъ, че българското финансово положение не е достигнало дотамъ, щото да се залагатъ нашитѣ даждия, щото да се обвързваме съ такива унижителни конвенции, щото да туримъ подъ опека нашето финансово положение, намъ се казваше: не даватъ хората друго-иче пари.

И. Вобековъ: Тогавашниятъ Министъръ-Президентъ каза това нѣщо.

М. Такевъ: Да, г. Сарафовъ отъ тази трибуна го каза и всички г. г. министри го поддържаха.

Д. Цанковъ: Каравеловъ каза ли го?

М. Такевъ: Да!

Д. Цанковъ: А, тъй кажи!

М. Такевъ: Каза го г. Каравеловъ, но ние го отрекохме и ние гласувахме противъ това казване и затуй сте толкозъ по-слаби да го казвате менѣ. Защото, ако имахъ тогава куража да го кажа и да гласувамъ противъ него, имамъ два пѣкти повече куражъ сега да го кажа, и затуй имайте търпѣнието да ме слушате. Не съмъ нелогиченъ и непослѣдователенъ толкозъ, колкото сте вие.

Но, г-да прѣдставители, за да се достигне и този резултатъ, кои сѣ причината? (А. Груевъ: Вие!) Г-нъ Христовъ ни каза: вижте Сърбия, можѣ ли да сключи заемъ? Но ние, благодарение на нашата политика, можахме да сключимъ. Сърбия не можѣ да сключи заемъ не затуй, че нейната политика е лоша, но за онуй, че всички нейни даждия сѣ вече заложени. Петъ монопола прокара въ Карлсбадския договоръ, за които ви говориха г. Даневъ и г. Сарафовъ въ 1895 г. и се намиратъ въ ръцѣтъ на чужденци и нѣма вече що да залага. А България, която нѣмаше нищо заложено и която сега дава като реална гаранция три такива осигуривания,

която ви дава 10—12.000.000 л. отъ бацдерола, която ви дава мурурието, което ви дава готови пари 1½ милиона, която ви дава цѣлия бюджетъ отгорѣ, безспорно е, че такъвъ единъ заемъ за западъ е най-гарантираниятъ и всѣки прибѣгва да се запише на такъвъ единъ добръ заемъ. Нѣщо повече, г-да народни прѣдставители, ако така ще разсуждаваме. Снощи прочехме съ уважени г. Мирски една статия въ френския вѣстникъ „Le Temps“, че турското правителство сключило заемъ съ 4%, а нашиятъ процентъ е 5, както знаете.

К. Мирски: Съ публична подписка!

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Знаете ли условията, г-нъ Мирски, на този заемъ?

М. Такевъ: Не знаемъ!

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Може да сѣ потекли.

М. Такевъ: Ние знаемъ, че е съ 4% лихва. Искамъ да ви кажа, не се силавайте на политиката, ами гледайте какво сте дали въ замѣна на тѣзи, които ви даватъ пари. Дали сте най-големитѣ гаранции, таквизи, за които въ 1899 г. заедно плачихме съ г. Сарафова, г. Людсканова, г. Данева и съ покойния Вѣлиновъ и всички. Ето защо, нѣдѣйте счита, че това нѣщо може да се впише като активъ въ финансовата политика на правителството. Нѣщо повече, г-да прѣдставители: вие помните добръ декларацията на г. Сарафова, дадена тукъ въ отговоръ на г. Калчова за онази продажба на около 300 и нѣколко хиляди лева наши книжа. За да докаже г. Сарафовъ, че тѣ не били прави съ г. Теодора Теодоровъ, като твърдѣли, че не можало да се продадатъ на борсата некотирани облигации, той имъ доказалъ това, като е далъ на лондонската борса да се продадатъ тия книжа.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Не е казалъ такова нѣщо.

М. Такевъ: Той самъ го е казалъ на г. Калчова.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Напротивъ, той протестира противъ продаването и той това обясни тукъ.

М. Такевъ: Той го е казалъ на г. Калчова и, ако не е вѣрно, нека г. Калчовъ отрече. Но, г-да прѣдставители, имаше едно обяснение въ в. „България“, че дѣйствително, по онова време, вслѣдствие на тая продажба, паднаха нашитѣ книжа.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: И това не е вѣрно!

М. Такевъ: Въ в. „България“ го има писано. Ако искате да го прочете — азъ го четохъ лани!

Това да донесем вистинитѣ. (Смѣхъ.) Ето защо, г-да прѣдставители, ще моля да не считате като активъ котирането на заема; при тѣзи гаранции не е голѣмъ келепиръ. Като дадемъ срѣщу 3.000.000 л. лихви и амортизация 15—16.000.000 л. гаранция, бѣдѣте увѣрени, всѣкога ще намѣримъ заемъ да се покриятъ не 3, а 13 пкти. Но, г-да народни прѣдставители, не е тамъ въпросътъ. Въпросътъ е какви мѣрки се взеха, за да се подобри финансовото положение на първа рѣка. Ние знаемъ закона или, по-право, суспендирането на закона за данѣка върху занаятитѣ и назначаването нова оцѣнка. Но и тамъ г. Сарафовъ бѣ страшно нещастенъ. Този данѣкъ му даде 700—800.000 л. по-малко, отколко трѣбваше да даде първо. Какво става сега?

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Отдѣ черпите тава?

М. Такевъ: Черпя го оттамъ, че всички данѣчни листове се повърнаха обратно, за да се изново прѣобложатъ. Нема нѣкой може това да откаже? Че Вие, г-нѣ бивши Министре на Правосъдието, знаете какво Ви заявиха вашитѣ адвокати, обложени първо съ 200 л., а послѣ съ 800 л., и ги повърнаха.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Менѣ нищо не сж заявили. Право е да ги обложатъ най-тежко, защото адвокатитѣ въ цѣлий свѣтъ най-леко печелятъ. Ако има съсловие, което печели най-много, то е адвокатското. И азъ съмъ билъ партизанинъ, и като адвокатъ, да се облага съ maximum. Причината е, че малко капиталъ влагатъ. Азъ съмъ се училъ съ 5.000 л. и въ първата година спечелихъ 10.000 л.

И. Воденчаровъ: Негодуването е отъ това, че въ провинцията повече облагатъ и столичанитѣ, като сж сега повече обложени, става имъ тежко.

М. Такевъ: Искамъ това да ви кажа, г-да прѣдставители, не затуй, че нѣкой билъ много обложенъ, а нѣкой малко, но искахъ да ви кажа за тази реформа, която авортира по отношение на данѣка върху занятията.

Една друга реформа бѣше направена. Вие, които сте отъ краищата, които произвеждатъ тютюнъ, знаете какво стана. Тази година бѣше много суха. Прѣзъ октомврий трѣбваше да стане тегленето на тютюнитѣ и, като видѣха, че тѣ сж много сухи, спрѣха тегленето въпрѣки закона, за да чакатъ да падне малко снѣгъ, тютюнитѣ да станатъ овлажени и тогава да отидатъ да ги прѣтеглятъ, а утрѣ, когато ще изсъхнатъ, пакъ ще ги прѣтеглимъ и ще намѣримъ недоимѣкъ и тогава ще ги дадемъ подъ сждъ за контрабанда. Това е разпореждане на Финансовото Министерство. А това е много важно, защото има краища, които се прѣхранватъ само отъ това производство. И това бѣше една отъ финансовитѣ реформи.

Г-да прѣдставители! Дали бюджетътъ е уравни-вѣсенъ тая година или не, ние не знаемъ, но г. Даневъ, когато е отказвалъ да подпише отговора на тронното слово на правителството на г. Радославова, между другитѣ мотиви е казалъ слѣдующето: ние не виждаме въ отговора на тронното слово, дали бюджетътъ е уравни-вѣсенъ или не, и не само уравни-вѣсенъ, но ние искаме да е намаленъ. А какво ние виждаме, г-да прѣдставители? Казва ни се, че ще гласуваме бюджета. Какъвъ е този бюджетъ? Ако върваме думитѣ на г. Христова, които той авасира тукъ — азъ още не вървамъ, — той иска единъ бюджетъ отъ 110 милиона. Азъ не вървамъ, че това правителство ще направи бюджета 110-милионенъ. (Министъръ Х. Тодоровъ; Той казва — съ врѣме.) Това правителство, което е написало една програма, въ която стои изрично: намаления, економии въ разходния бюджетъ, между другото чрѣзъ изработване щатъ, економии въ военния бюджетъ и пр., прѣди всичко, значи, ние ще трѣбва да чуемъ, и имаме право да искаме отъ министерството, както ни посочва и както е искалъ г. Д-ръ Даневъ нѣкога, дали бюджетътъ е уравни-вѣсенъ или не, а не да ни се казва, че ние ще гласуваме бюджетъ. Ние го знаемъ — то е писано въ конституцията. Трѣбваше да ни се каже, увеличенъ ли е или не, съ дефицитъ ли е, както бѣше лани, за да можемъ сега, когато критикуваме общата политика на българското правителство да се произнесемъ съ знание на нѣщата. Но, г-да прѣдставители, ако въ това отношение ние сме тукъ въ невѣдение, органътъ на правителството като че дойде да хвърли малко свѣтлина върху тази тъмна страна на въпроса. И ако е върно, че в. „България“ минава за органъ на прогресивно-либералната партия, въ него азъ четохъ слѣдующата статия. Благодарение на сключения заемъ, направи се една економия отъ анюнета на лихвитѣ и амортизацията отъ 3—3½ милиона, което дава възможностъ на българското правителство да сключи единъ заемъ отъ 40—50 милиона и да се дадатъ тѣзи пари въ рѣцѣтъ на Военното Министерство, за да се поуправи, да си разчисти борчетъ. (Отъ крайната лѣвица: То има ли борчове?) Нема, г-да народни прѣдставители, ние можемъ да допусаме, че прогресивно-либералното правителство, на което е шефъ г. Д-ръ Даневъ и въ което е членъ г. Христо Тодоровъ, бившъ докладчикъ на парламентарната комисия, въ народняшко врѣме — когато г. Тодоровъ намѣри, че въ военния бюджетъ могатъ да станатъ отъ 5—5½ милиона лева, най-надолна рѣка, економия, и когато г. Даневъ прѣпорѣчваше въ редъ статии, съ подписа си, тия реформи по военното вѣдомство и въ безусловнитѣ фондове, и рѣкоплѣскаше на г. Тодорова и на неговия другаръ г. Иванчо х. Петровъ, — че ще направи тази голѣма изненада за насъ и обществото, да четемъ въ правителствения органъ, че при този борчъ отъ нѣколко стотини милиона, ще сключимъ други отъ 50 милиона, за да го дадемъ въ разпореждане на Военното Министерство

да се разправи? Може би Военното Министерство да има нужда, може би да нѣма запаси и припаси, както се казва въ декларацията на г. министра и въ органа на тѣхната партия; но прѣди да стане туй, менѣ ми се струва, че се налага дългъ на правителството, непрѣмънно, първо, да се направятъ ония реформи въ военния бюджетъ, за които азъ бихъ желалъ да поговоря, ако би билъ тукъ г. Военниятъ Министъръ. Ще имамъ случай да кажа своето мнѣние по това, когато ще дойдатъ бюджетитѣ, и тогава ще да видимъ какви реформи могатъ да станатъ; но сега, понеже критикуваме политиката на правителството, ще ми позволите да кажа, че за мене е изненада да се хвърлятъ отъ единъ полюсъ на други, да пишатъ въ програмата за намаление на военния бюджетъ, а отъ друга страна да приготвятъ общественото мнѣние за единъ заемъ, изключително воененъ.

Като говоря за Военното Министерство, азъ искамъ да напомня на г. Данева още единъ въпросъ отъ капитална важностъ и да го помоля непрѣмънно да се застъпи за него тѣй, както той е заявявалъ и съ подписа си поддържалъ. Това е емигрантскиятъ въпросъ. (И. Бобековъ: Миналата година защо не го повдигнахте?) Врѣме е, дѣйствително, да се тури край на този въпросъ. И г. Даневъ въ една статийка програмна, въ брой първи на в. „България“ отъ 1898 г., казва слѣдующето: „едно окончателно и пълно разрѣшение на емигрантския въпросъ се налага“, а по-нататъкъ, като се развива тази мисль, пакъ въ сѣкия вѣстникъ, отъ 31 мартъ 1898 г. брой 27, тоже иска разрѣшението на емигрантския въпросъ, безъ всѣкакви уговорки, безъ всѣкакви пазарлъци. Ако, г-да прѣдставители, въ програмата на правителството е влизало и разрѣшението на този дѣйствително трънливъ въпросъ, азъ моля г. Данева, и врѣме е вече, всичко е вече у насъ уравнено, дѣйствително да се разрѣши този въпросъ по единъ справедливъ начинъ, като се отворятъ вратитѣ на България и постоветѣ на българската армия и за онѣзи още нѣколко души български офицери, които се намиратъ въ чужди армии и които, безспорно, биха съставлявали цвѣтето на нашата армия. Никой не може да откаже, че находящитѣ се още въ Русия г. полковникъ Вендеровъ, г. полковникъ Груевъ и останалитѣ г. г. офицери сж едни способни офицери, които ще правятъ честь на българската армия. И азъ, г-да прѣдставители, искрено моля г. Данева, като има днесъ въ рѣцѣтъ си тази властъ, която има и му дава възможностъ да тури край на тази гангрена въ нашата армия, да тури този край. Ако не бѣха опасни — а помоему съвършено не — дохожданията на останалитѣ г. г. офицери въ армията, безспорно хора съ голѣми познания, хора, които и напослѣдъкъ доказаха своитѣ познания, безспорно, казвамъ, е необходимо и всички други останали вниъ отъ нея да дойдатъ въ нея, (И. Бобековъ: Вашата партия е противъ това, г-нъ Такевъ!) и като се тури край, като се тури точка на този въпросъ

на вѣчни врѣмена, да може да се отнеме възможността за борба въ самата тая армия и за дѣлене на офицерството на двѣ категории — на патриоти и прѣдатели. Азъ възставамъ противъ това дѣлене на патриоти и прѣдатели. (И. Бобековъ: Помните миналата година г. Каравеловъ какъ ги нарече! Това е много важно.) Ето защо, сега пакъ още единъ пътъ повтарямъ, че и този въпросъ е нагрѣлъ и добръ ще бѣде да се разрѣши въ тази смисль, въ която е проповѣдванъ отъ прогресивно-либералната партия — безусловно дохождане на всички емигрантски офицери въ българската армия. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Г-нъ Такевъ говори, като че ли утрѣ ще умремъ.)

Мисля, г-да прѣдставители, че доста говорихме върху външната и вътрѣшна политика на страната. Считамъ за необходимо всѣкога, когато става рѣчь да се дебатира върху общата политика на България, да взимамъ думата затуй, защото, както е казалъ нѣкога и г. Даневъ, само тогава е моментътъ, когато ние можемъ да дадемъ директива на българското правителство за управлението на тази нещастна страна, и защото, колкото по-често си спомняме грѣшкитѣ, колкото по-често ни се напомнятъ грѣховетѣ, толкова по-лесно ще можемъ да ги поправимъ и да ги не повтаряме. Самиятъ фактъ, г-да прѣдставители, че ние сте писали въ тронното слово, че ще се стараемъ да въведете редъ, показва, че има много и много да се желае. Азъ затуй именно искамъ да се каже въ тронното слово самата истина, за да се нагърбимъ всички заедно да не допусаме туй да се повтори; защото, забѣлѣжете добръ, 25 години живѣемъ и сѣкашъ че не прогресираве, а вървимъ назадъ. Прави сж нѣкои господа, слѣдователно, дѣто твърдятъ, че прогресираве въ извѣстни отношения, но прави сж и нѣкои други, дѣто твърдятъ, че регресираве и че на българина, както е казалъ г. Даневъ, още отъ Освобождението му се е втѣлпила тази идея, че и българекитѣ правителства могатъ да турятъ своята тежка рѣка, както е турило и турското правителство, върху свободитѣ на гражданитѣ. Ако българекитѣ народъ привикне да гледа на тѣзи нѣща, той ще стане такъвъ, какъвто справедливо може би тогава, и досега още въ болшинството, малко го е очѣнилъ г. Даневъ, като е казалъ, че той ще привие вратъ и ще почне да вика на всѣка властъ „осанна!“ и на всѣка оппозиция „разсепни я!“

Тукъ е врѣме да кажемъ най-напрѣдъ за онази апатия, която царува днесъ въ България, която се съзрѣ по законодателнитѣ избори и която много лошо прѣдвѣщава. Кой какъвто ще да ми казва, кой както ще да оправдава, кой както ще да извинява това хладнокрѣвие на избирателитѣ при законодателнитѣ, при окръжнитѣ и при общинскитѣ избори, но единъ фактъ е неоспоримъ: това е онуй разочорование, което настана въ нашето общество вслѣдствие на идването на властъ на всички партии подъ редъ. Днесъ българекитѣ

гражданинът си казва: борихме се против Стамболова, свалихме го; биха ни, трепяха ни, отървахме се от негова яремъ. Дойде народняшкото управление; не бяхме доволни от него, бихме се, трепяхме се, правихме митинги да го провалимъ и го провалихме, като се надявахме за нѣщо свѣтло. Дойде управлението на г. Радославова; той има нещастие да свърши твърдѣ печално съвѣдането на самитѣ министри на подсъдимата скамейка. Но за народа стана ли по-топло? За него имаше ли нѣкаква промѣна? Падна то, дойде, да кажемъ, прогресивно-либералната партия, или, по-право, прѣди нея коалиционното правителство, по понеже днитѣ му бѣха къси, нѣма какво да говоримъ за него. Дойде прогресивно-либералното правителство. И какво стана? (И. Бобековъ: Настъпи миръ, тишина и законност!) Стана това, че нашитѣ занаятчии, нашитѣ земледѣлци, нашитѣ селяни се изтезаватъ изъ участъцитѣ. Въ Панагюрище 17 души сж бити въ участъка. (И. Бобековъ: Вие направихте 42 митинга въ една година — сега колко митинги направихте за да протестирайте?) На българскитѣ селяни, г-да прѣдставители, на българскитѣ земледѣлци, на българскитѣ граждани въ нѣщо олекна ли? И тогава, когато ние взимаме да цитираме цифри отъ тази трибуна и да ви доказваме, че тази апатия е убийствена, че това разочарование е общо, ние педѣйте противорѣчи, недѣйте рита противъ ржженъ. Въ послѣднитѣ законодателни избори бѣхъ въ Бѣлослатинска околия, бѣхъ една вечеръ въ с. Каменополе. Прѣди нѣколко дена отъ законодателнитѣ избори, както знаете, бѣха окръжнитѣ. Питамъ ги: колко души отидохте на избора? — 4-ма; 400 души избиратели сме, 4-ма отидохме. — Защо? — Право да ти кажемъ, г-нѣ Такевъ, борихме се едно врѣме, трепяхме се ние въ Бѣла-Слатина — помните гасенето на свѣци; избрахме Дѣда Цанковъ, защото бѣхме увѣрени, че когато ще дойде тази партия на властъ, намъ нѣщо ще олекне, ще се повдигнатъ занаятитѣ, ще се повдигне търговията, ще се повдигне поминѣкътъ; (И. Бобековъ: За 5 мѣсеца всичко ще стане.) ще прѣстанатъ прахосничествата, ще се намали бюджетътъ, ще се направи нѣщо за олекчението на този народъ.

М. Георгиевъ: Това отъ себе си казвате.

М. Такевъ: Вие избѣгахте посрѣдъ нощъ отъ Каменополе, та знаете.

Ф. Симиловъ: Кажете имената.

М. Такевъ: Г-нѣ Симиловъ ми го каза. Казаха тѣ: защо ще ходимъ вече да се боримъ. А че азъ не говоря празни приказки, питайте уважаемия Дѣдо Цанковъ: въ с. Койнаре, Бѣлослатинска околия, казано ли му е нѣщо? Да, казано му е: (Нѣкой отъ дѣсницата: Бабини деветини.) „ние, Дѣдо Цанковъ, чакахме намаление на запла-

титѣ, като почнемъ отъ Княза и свършимъ съ всичкитѣ; ние чакахме намаление на военния бюджетъ и съкращение българската армия; това го пише и въ вашата програма — съкращаване на ефективна на българската армия; ние нищо подобно не видѣхме“. (Д. Христовъ: Вагабонти могатъ да кажатъ това!) А за да не казва г. Христовъ, че сж го говорили вагабонти, въ чл. 21 отъ програмата ви, напр., е казано: „Намаление ефективна на постоянната армия, за да се тури въ хармония съ податнитѣ сили на народа.“ Но това, г-да прѣдставители, не бѣха вагабонти, които ми казаха, а бѣха почтени граждани, и отворѣте дневницитѣ да видите колко души отидоха на законодателнитѣ избори.

Д. Христовъ: 2.500, а вашитѣ кандидати взеха само 300 гласа.

И. Бобековъ: Не сж имали сериозни противници, затова не сж отишли!

М. Такевъ: Азъ направихъ една статистика за числото на избирателитѣ въ тия допълнителни избори и околии. (А. Самоковлийски: Само за Бѣла-Слатина недѣйте говори!) И какво намѣрихъ, г-да прѣдставители? Тъкмо въ най-цанковисткитѣ околии най-малко избиратели сж се явили. (А. Груевъ: И затова вие сполучихте!) а това ми дава право да заключа, че дѣйствително тамъ, дѣто тия проповѣди и обѣщания сж били твърдѣ голѣми, сж били твърдѣ широки, тамъ разочарованието е най-голѣмо. И за примѣръ слушайте да ви цитирамъ. Кой ще откаже, че Врачанската околия е *par excellence* околия цанковистка? (Н. Лазаровъ: Калето на цанковизма.) На февруарий отъ 12.400 избиратели явили сж се 7.916, а сега сж се явили 2.130 избиратели.

Д. Христовъ: Г-нѣ Такевъ! Кажете ми опозиционнитѣ кандидати колко гласове сж получили?

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Нѣмаше сега никакви опозиционни кандидати тамъ; нѣмаше противници.

Д. Христовъ: Значи, не е имало борба и пакъ дохождатъ избиратели.

М. Такевъ: Дохождамъ на Бѣлослатинската околия. Отъ 10.445 избиратели явили сж се 2.907, дѣто имаше и опозиционни кандидати.

И. Бобековъ: Да, ама отъ кѣдѣ? Отъ краищата на България!

М. Такевъ: Отъ краищата на България, който е 10 пкти по-извѣстенъ отъ г. Бобекова. Г-нѣ Михиловъ бѣше кандидатъ. Плѣвенска околия. Отъ избиратели повече отъ 10—12.000—не зная цифрата точно, а приблизително — сж се явили 1.350 души.

Д. Христовъ: Опозиционният кандидат колко гласа е ималъ?

М. Таковъ: Не знам. (Смѣхъ въ дѣбата.)

Д. Христовъ: Само два гласа е получилъ.

М. Таковъ: 10.000 избиратели, г-да прѣдставители, не счели за необходимо да отидатъ да упражнятъ своето върховно право, да пуснатъ гласа си. А има цѣли села, отъ които ни единъ избирателъ не е отишълъ. (Д. Христовъ: Изборътъ не е луксъ, а право.) Не, стражаритъ не ги запираха, но ги запираше онуй, което нѣкога е казано, че ще стане, а пъкъ виждатъ, че не е станало. И ти казватъ това: всички излъзохте ягоди отъ една градина; нѣма, прочее, защо да ходимъ повече да хапимъ трудъ. А ако, г-да прѣдставители, това пѣщо се втѣпни въ мозъка на нашитъ избиратели, можете ли да прѣдвидите края? Краятъ ще бѣде тамъ, дѣто отдавна се желае да бѣде; краятъ ще бѣде: да се компрометира парламентарниятъ режимъ. (И. Бобековъ: Това не е истина!) Позволѣте. — Българскиятъ народъ, ще се каже, е неспособенъ за тия свободи и, слѣдователно, да му ги отнемемъ. А кѣдѣ е цѣрътъ на тая болестъ, на това, което ние не желаемъ, по което като че ли почва да пробива пъкъ въ нашето общество? Кѣдѣ е краятъ? Края го намираме пакъ въ една статия на г. Данева, който ни посочва кѣдѣ е цѣрътъ на тая болестъ. „Кѣдѣ е цѣрътъ“, казва, понеже и той съзираше апатия въ изборитъ на 1898 г. (Д. Христовъ: Ама нѣма апатия!) Той още тогава поддържаше и упрекуваше българскитъ избиратели, че не умѣятъ достойно да отстояватъ въ изборитъ своитъ права. Г-нъ Даневъ прѣпоръчва сѣщия цѣръ. На 6 септемврий 1898 г. станаха допълнителни избори за 5 души народни прѣдставители. (Д. Христовъ: Отъ това не може да се сѣди.) както и сега станаха допълнителни избори. И дѣ е цѣрътъ? „Сѣщинското излъкуване, казва той, ще настѣпи едвамъ въ далечно бъдѣще. Изисква се само неуморна работа и неугасяема вѣра въ проповѣдванитъ идеи“ — туй, на което азъ искамъ да обърна вашето внимание. Излъземъ ли единъ пъкъ прѣдъ българското общество съ известни програмни начала, искаме ли въ името на тия начала да се изберемъ, изберемъ ли се, се отъ тѣхно име, дойдемъ ли на министерското крѣсло — дайте да се приложи, дайте да се изпълнятъ, дайте на българския народъ да му дадемъ да знае, че това, което проповѣдваме на мегданитъ, можемъ да го изпълнимъ. (Д. Манчовъ: Вѣди спокоенъ — ще бѣде и това, ще стане и това, което Вие казвате.) Това не е станало. А единъ пъкъ, ако вѣрваме въ това, ние ще можемъ да го изпълнимъ. Г-нъ Даневъ твърди, че вѣрва въ идеи, които проповѣдва. А пъкъ единъ пъкъ това е така, ще можемъ да ги реализираме. (Д. Христовъ: Отъ тѣхъ се страхувате.) Твърдѣ ли вѣрвате, обаче, въ своитъ идеи, г-нъ Христовъ? Има ли нужда да говори за

оная еволюция, прѣзъ която сѣ минали Вашитъ идеи? Затуй именно ви казвамъ, ние трѣбва, като съзнаемъ вѣнчката тази несъсвятелностъ на проповѣдванитъ идеи и на тѣхното приложение, да се постареемъ да ги приведемъ въ изпълнение. Не направите ли това, почнете ли, когато дойдете на министерската трибуна, да твърдите, че нѣкога на управлението сте гледали прѣзъ прѣсти и че не е била работата въ сѣщностъ така, както се е проповѣдвало по мегданитъ, бѣдѣте утѣрени, че тогава г. Петковъ ще има право да се качи на тази трибуна да ви чете моралъ и ние отъ тази министерска маса да казваме, че той е станалъ държавенъ мъжъ. Защото има право да ви каже: ние възставахте противъ нашата система на управление и сега всецѣло вървите по нея. Що изменихте отъ нея? Даже азъ бѣхъ удивенъ, когато видѣхъ въ закона за селскитъ избори известенъ цензъ вече да се иска за изборна дѣлжностъ. Казватъ, че го отхвърнили. Толкузъ по добръ сѣ направили; по азъ не искамъ на него да наблегна. (И. Бобековъ: Не е голямо зло!) Да, не е голямо зло; то е симптомъ, то именно показва тенденцията, по която е трѣгнало това управление. (И. Бобековъ: Начало е направилъ г. Каразеловъ! И той това желае.) Какво желае г. Каразеловъ, азъ не знамъ; но знамъ туй, което ние сте желали, когато сте излизали прѣдъ народа да проповѣдвате. А туй, което тогава сте го казвали, сега не го изпълнявате. Ето, г-да прѣдставители, като можахме въ общи, макаръ въ малко, думи да очертаяме истинското положение, вънѣшно и вътрѣшно, финансово и економическо и политическо, на България, ние ще се съгласимъ съ мене, че настоящето тропно слово не изразява истината и че отговорътъ му, тъй както той е редактиранъ, не изразява тоже истината. А едно врѣме отъ тази трибуна покойниятъ г. Вѣлиновъ и г. Дамевъ сѣ казали слѣдующата истина: „отъ тази трибуна трѣбва да привикнемъ да казваме само истината; когато четемъ троннитъ слова или когато редактираме тѣхнитъ отговори, тѣ трѣбва да бѣдатъ изразение на самата истина“. Видѣхте, че не е изразение на самата истина нито тронното слово, нито неговия отговоръ. И затуй азъ ви заявявамъ, че отказвамъ да подпиша, да сложа подписа си подъ това тропно слово. (Д. Христовъ: И безъ твой подписъ ще мине.) И азъ тъй вѣрвамъ, г-да прѣдставители. Възможно е, г-нъ Христовъ, да мине и безъ мой подписъ, както мина и безъ подписа на г. Данева и на всички приятели въ Радославено врѣме, както мина и безъ подписитъ на много политически приятели въ народняшко врѣме. (И. Воденчаровъ: 7 и половина е часътъ!) Но, г-да прѣдставители, не забравяйте, че ще дойде врѣме, когато всичко туй ще ни се възира въ очитъ и когато, може би, ще настанатъ ония врѣмена, да се апелира къмъ българския народъ и да се казва: желаешъ ли ти още този начинъ на управление или не, и ако получите ония милиони гласове,

които нѣкога сж се получавали въ Франция, тогава ще признаете всички, че дѣйствително истината ни е бодѣла въ очитѣ, но не сме щѣли да я признаемъ и да я съзнаемъ. Ето защо, като изхождамъ азъ отъ това положение, че никогашъ не е късно да признаемъ своитѣ погрѣшки, да искаме да ги поправимъ, да си подадемъ общо рѣка и да искаме да извадимъ тази страна отъ този хаосъ, въ който тя сѣществува. Но първото условие е, че ще поддържаме твърдо своитѣ програмни начала, че не ще плюемъ на нашата програма; плюете ли, така ще ви цитираме вашитѣ рѣчи, така ще ви четемъ вашитѣ вѣстници, така ще ви цитирамъ вашата програма, писана вънка и приета съ акламация. А когато това нѣщо може да стане за една политическа партия, менѣ ми се струва, че тя не ще има повече право на сѣществуване. И за да получатъ нашитѣ партии право на сѣществуване, първото условие, ако ние ще поддържаме парламентарния режимъ, режимътъ да се управляваме чрезъ групи, които проповѣдватъ дадени политически начала, ще трѣбва непрѣмѣнно да бждемъ роби на тѣхъ. Азъ ви, прочее, моля да бждете роби на вашитѣ начала, както моля всички г. г. прѣдставители да отстояватъ и оправдаватъ отъ тая трибуна всички тѣзи начала, които тѣ сж проповѣждали. Тамъ е спасението на парламентарния режимъ и тамъ е цѣрътъ на онова разочарование и на онаа анапия, която е обхващала цѣлия български народъ. (Ржкоплескание отъ лѣвицата.)

Прѣдседателъ: Д. Цанковъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-да прѣдставители! Тѣй като нѣма другъ вече записанъ да говори по отговора на тронната рѣчь, азъ мисля, че можемъ да пристъпимъ къмъ гласуването членъ по членъ и да се свърши още тази вечеръ работата. Има още половинъ часъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ ще моля да имаме засѣдание утрѣ, за да довършимъ тронното слово — въ петѣкъ е празникъ, както знаете — да не се губи врѣме повече. Може нѣкой да иска думата и по пасажитѣ. Така че, ако почнемъ на 2, да можемъ до вечеръта да свършимъ. Тѣй като това искане е извънъ правилника, азъ ще моля г. прѣдседателя да го положи на гласуване — да имаме засѣдание утрѣ, за да може да се гласува.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване прѣдложението на г. Министъръ-Прѣдседателя и моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ туй прѣдложение, т. е. утрѣ да имаме засѣдание, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Г-да народни прѣдставители! За да не се губи врѣме, утрѣ, ако се свърши съ тронното слово, можемъ да туримъ и провѣрката на анкетиранитѣ избори.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. и 40 м. вечеръта.)

Подпрѣдседатели: { А. Франгя.
Д-ръ А. Ходжевъ.

Секретаръ: И. Еневъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гѣлжбовъ.